

FEDERALISME AVUI: OPCIÓ DE FUTUR

MILA ARCARONS · MERITXELL BATET · TONI COMÍN · JOSÉ ANTONIO PÉREZ TAPIAS



FEDERALISME AVUI: OPCIÓ DE FUTUR

MILA ARCARONS

MERITXELL BATET

TONI COMÍN

JOSÉ ANTONIO PÉREZ TAPIAS

FEDERALISME: PACTE DE CONVIVÈNCIA

Portem a la llum pública avui aquest document com a fruit de la voluntat que des de l'agrupació del PSC de Vilanova i la Geltrú tenim de compaginar el treball polític quotidià de l'acció de govern a la ciutat i la reflexió més àmplia i de temes que, més enllà de la gestió són temes vinculats a la nostra manera de fer i de pensar.

Tenim aquí quatre reflexions a l'entorn del federalisme, visions diferents, veus diverses d'un concepte que ha estat i és bandera de la nostra formació política. Aquestes reflexions que avui posem a consideració pública, són fetes des del rigor des del criteri obert i des del convenciment que la proposta federal és una proposta que pot esdevenir la clau de volta de l'encaix de Catalunya i Espanya. Al llarg de massa anys el pensament únic ha volgut uniformitzar la concepció de l'estat i han considerat que el centralisme era la representació més genuïna de la **"nación"** ignorant que la diversitat i la pluralitat són elements referents de l'estat espanyol i que configuren el pacte de convivència comuna i d'aprofundiment en l'autogovern.

El federalisme és el paradigma del pacte, pactes que poden ser diversos i en la diversitat cal cercar la fórmula que més s'adeqüi a la necessitat del nostre país. La tradició federal està llargament arrelada a Catalunya. Des de Pi i Margall i Valentí Almirall fins a Pasqual Maragall. Molts dirigents del socialisme democràtic i des del catalanisme progressista i social s'han vinculat indissolublement al federalisme i han treballat per que des de **la unió** i des de la **llibertat** es forgin les relacions que garanteixin el major i millor autogovern per Catalunya i alhora es reforcin el vincles comuns del govern compartit amb l'estat espanyol sempre amb l'objectiu d'aconseguir la millor qualitat de vida per la ciutadania. Es tractaria com diu el professor Remón Maiz *"Creo que si comprendemos más, podremos superar la conllevancia y construir caminos de respeto, con el objetivo de la convivencia en libertad, igualdad y autogobierno"*.

No tenim avui un panorama fàcil i ho serà menys possiblement quan es conegui la sentència del Tribunal Constitucional que pot marcar el futur de l'estat de les autonomies com bé deia el Ministre de Justícia Fran Caamaño en el sentit de marcar una jurisprudència restrictiva de l'estat autonòmic o obrir un marc més federalitzant respecte al futur d'Espanya. És evident que també s'ha avançat molt i la resolució –no acceptada per tothom– del finançament obre la porta a possibles noves enteses i també la negociació de noves competències i sobretot del traspàs de determinades competències i serveis pot donar un nou impuls que difícilment podria fer marxa enrere.

Caldrien però amb una certa urgència alguns gestos que sense violentar cap marc dels establerts permetria seguir pensant que un procés federal és possible que la *“unió i llibertat”* reclamada en darrera instància per Pasqual Maragall, és possible sense generar ni enfrontaments ni trencadisses inútils que a la llarga passen factura.

La posició del PSC històricament ha estat la de treballar per la construcció nacional de Catalunya i alhora compartir aquest esforç amb el procés de modernització d'Espanya. La cultura del pacte i d'un gradualisme realista en l'obtenció de més i majors competències i recursos hauria de ser el camí. Però també reclamar la lleialtat de l'Estat amb el compromís i la voluntat de que avancem cap el camí federal. Del contrari, el trencament d'aquesta esperança, a més de generar frustració, pot generar legítimament l'augment de la voluntat de separació com a darrer recurs de treballar per una societat que tingui les majors quotes de benestar possible.

Aquest primer volum dels *“Debats a Vilanova”* vol ser doncs una contribució, modesta si es vol, des de la localitat a un treball per participar en les idees globals, vol ser així mateix un aparador d'idees que després del seu debat passen a ser –com ja són en aquest cas– objectius polítics a mitjà i llarg termini i també volen ser un aprofundiment en aquelles idees que fan dels socialistes un partit disposat a encapçalar aquelles polítiques que, millorant l'autogovern i les estructures de l'estat, volen satisfer les necessitat de la ciutadania.

JUAN LUÍS RUIZ

Primer secretari de l'Agrupació del PSC.

“FEDERALISME AVUI. OPCIO DE FUTUR”

A tall de presentació per a la jornada de debat

MILA ARCARONS

Els aconteixements històrics i polítics que s’han succeït al nostre país en els darrers temps obren una nova via en la relació amb Espanya. Entre Espanya i Catalunya. Aquesta Catalunya que sempre ha estat estirant i liderant les reformes polítiques que a la llarga, han repercutit a la resta de l’Estat.

L’aprovació de l’Estatut de Catalunya i dels que li van venir al darrera són la porta a un nou moment històric. L’any 1978 vam iniciar un relat que ara s’està recomponent. Un relat que ens porta a fer-nos preguntes sobre el nostre futur. Què volem que s’esdevingui en aquesta relació? Tenim, com es preguentava dies enrere la Fundació segle XXI, un projecte compartit?

Competències, responsabilitats polítiques noves, desplegament de l’Estatut, acord de finançament... il·lustren noves complexitats. En el marc d’un entorn polític tensionat i dur, on nacionalistes de signe espanyolista i nacionalismes catalans i bascs prenen nous protagonismes. En el marc d’una Espanya plural de Zapatero que per alguns es massa contundent i per d’altres massa desdibuixada

UN PRIMER PAS: L’ESTATUT... PERÒ ANEM PERDENT ENERGIA?

Vull recordar que el 2004 i el 2005 van aparèixer dubtes sobre la necessitat d’un nou Estatut. Fins i tot Jordi Pujol va manifestar que la reforma Estatutària era innecessària perquè tenia poques perspectives. També deia que el desgast que suposaria seria molt alt i superior als guanys en autogovern.

En aquell moment, les veus progressistes foren clares. No podíem sostenir que després de 25 anys de la Constitució Espanyola i del primer Estatut no hi hagués cap moviment i pas renovador. No podíem deixar de manifestar, qüestionar i posar de relleu les llacunes del model fins llavors vigent.

Es va obrir una pàgina de la història del nostre país amb polèmiques, desgast i molta incomprensió. Vull recordar que Pasqual Maragall va orquestrar la reforma amb una voluntat ferma d’aprofundir en les relacions entre els diferents pobles d’Espanya per la via del federalisme pluralista i la convivència. Era una proposta per superar el marc de relacions que hi havia hagut entre nacionalistes espanyols i nacionalistes catalans durant els darrers 100 anys.

Recordeu l’expressió del *conllevarse*. És el que havia succeït fins el moment: relacions educades i *conllevarse*. L’expressió, es sabut, és d’Ortega y Gasset, però també es motiu de reflexió entre

Unamuno i Joan Maragall en la seva relació epistolar: el millor no era pas tractar de *convèncer*. Pasqual Maragall va subratllar aquestes dues dicotomies. *Convencer o conllevarse, federalismo o nacionalismo* en un article a El País, el 28 d'agost de 2005.

Feia una proposta per a un trencament. Trencar la manera de relacionar-se que van practicar també Felipe González, Jose Maria Aznar i Jordi Pujol. Maragall, deia, cercava un marc de relacions més ambiciosos *“Catalunya que quiere? Catalunya quiere una España plural, una España de los pueblos de España, una España de corte federal en la que coincidimos los federalistas y los soberanistas que no ven ahora otro horizonte posible porque, a mi juicio, no lo hay”*.

Voldríem recordar que aquest era el punt de partida. No obstant en la bugada hem perdut molta roba. Moltes energies. Hem generat, creiem, entre aquells que compartíem el projecte, aquí i arreu d'Espanya, un cansament barrejat amb frustració *-no ens entenen? o ens entenen massa?* d'acord amb les reflexions de Jordi Font-, barrejat amb nous conceptes potser no tant contundents. Hem generat distàncies entre la ciutadania, una certa por i mostres de poc amor... I també confusió.

En aquest sentit, de nou la pregunta: *de què estem parlant exactament quan parlem de Federalisme?*

Un alt dirigent socialista. Que encara n'és, el Conseller Joaquim Nadal, recordava el 2003 en la publicació *“Catalunya, catalanisme i socialisme”*, la posició del socialistes espanyols. Parlava d'orgull: *“...en el molt recent debat sobre l'estat de la nació, José Luis Rodríguez Zapatero, com ho va fer uns dies abans a l'auditori de Barcelona és va referir al federalisme com el perfil adequat per atendre les necessitats de l'Espanya plural...”*.

Ens explicava que la conferència política del PSOE havia donat una certa carta de naturalesa a un projecte d'Espanya basada en el federalisme. En el document, *“Ciudadania, libertad y socialismo. Una partido para la España del siglo XXI”* s'hi llegeix en el punt 109: *“La España de hoy es el resultado de siglos de convivencia compartida, en los que des de éste espíritu de trabajo y la participación de hombres y mujeres de todos los rincones de su territorio han contribuido a su formación y estabilidad, a una definicions como proyecto permanente volcado hacia el futuro.*

Hi llegim, també, en el llibre que comentàvem abans, *“El nou federalisme encunya una fórmula per tal d'atendre les necessitats de l'Espanya plural. A les seves formulacions encara incipients aporta per els perifèrics un bri d'esperança. Al contrari el “patriotisme constitucional” és una construcció immobiliària que s'atrinxera davant del risc del canvi. Per a uns la Constitució és una trinxera, per a altres pot ser la llavor del futur”*

Com Joaquim Nadal, molts catalans vam tenir una certa esperança que el procés de descentralització avancés cap al federalisme. Parlàvem de *“la España plural”*.

Després, aquest concepte ha donat pas al “*Verdadero estado de las autonomías*”. Sembla, potser que al darrera d’aquesta expressió s’amaga el retorn a la recentralització de l’estat en un moment en que hi ha hagut una certa voluntat, malaltissa, de lligar la crisi econòmica amb l’estat de les autonomies. De lligar l’expansió catalana a una actitud insolidària dels catalans que som suposadament homes i dones que només ens interessem per nosaltres mateixos... En un moment en que es lliga “*estat de les autonomies*” amb el trencament de la cohesió territorial.

Potser també neix quan el PP agafa la bandera de la unitat d’Espanya i posa la foto del president Zapatero com a principal protagonista de tots els mals. De la crisi. D’esdevenir un perill per a la unitat. Una afirmació que pot calar entre la ciutadania amb l’ajut dels mitjans de comunicació.

Aquesta és la nostra realitat. Per una banda, la potència del PSC impulsor de l’Estatut. Del seu líder actual que s’ha expressat amb veu clara i contundent per a la defensa dels interessos dels catalans i de les catalanes, del govern de progrés català. Però per altra, la sensació d’un cert repliegament

Volem recordar que estem davant d’un text federalitzant. Molt més que mai. Com mai en la història del país. Un text que té dificultats d’encaixar perquè, potser, la mentalitat, l’administració, la llosa del passat... ens ho posen difícil.

Una realitat que ens genera nous reptes –des d’una òptica socialista i d’esquerres– Nosaltres ens hem manifestat històricament com a catalanistes i federalistes. Els i les socialistes ens hem manifestat en el darrer Congrés: “*som catalanistes i volem afirmar una Catalunya capaç de forjar el seu futur des de cada municipi i cada territori, en el marc d’una Espanya i d’una Europa federals*”.

Efectivament som federalistes i defensem el catalanisme social. Però volem recordar, també, que estem acompanyats de veus que conclouen que no avançarem. Diu Xavier Rubert de Ventós: “*per ser federals cal reciprocitat, cal que hi hagi dos per estimar-se*”.

És en aquest sentit que ens ha semblat que podíem recollir una petita mostra d’aquestes veus i consideracions amb la finalitat de sumar-les al debat.

Xavier Rubert de Ventós, que opta per la independència independent, ens diu: “*no puede ser que tu competencia sea la que marca la ley*”. Ferran Requejo manifesta que “*prima una concepción unitaria, una cultura política primitiva*”. Recordant que la classe dirigent espanyola no té interès en l’encaix federal i diu “*si fracasa el estatut la secesión es una opción a plantear*”.

Toni Puigverd també es manifesta en el mateix sentit, “*...el ultimo giro de ZP es claro y significativo. En su presentación de los nuevos ministros, silencio el principal latiguillo de los pasados años: “La*

España plural.” Y recupero una expressions aznariana “cohesion territorial”. La tercera vía del PSC no encuentra eco en España”.

Però tornant als nous reptes. La pregunta continua essent si aquests han de tenir com a punt de partida l'estatut.

En el procés de desplegament del finançament i els traspessos (especialment rodalies) hem dit tots i totes que estem més propers a l'Espanya federal per la qual vam treballar ara fa tres anys.

Més estatut i més desenvolupament de l'Estatut? Es tracta, ara seguint, Miquel Caminal, de “... *respectar-lo, defensar-lo, aplicar-lo i desenvolupar-lo*”.

Aquesta caldria que fos la nostra actitud? Aquesta ha de ser l'actitud de les forces d'esquerra? Podem afirmar que estem apostant amb fets i amb acció política pel desenvolupament del federalisme. Estem parlant d'accions gradualistes en el temps? d'un procés històric que impacta en varies generacions? I després què?

Miquel Caminal ha dit “*El divorcio es inevitable cuando dos individuos no se entienden*”. Però també manifesta a “*Debat Nacional. Hivern 2009*”, “... *El federalisme pot ser la via de l'emancipació nacional catalana dins d'un Estat plurinacional, organitzat federalment. El projecte federal admet diferents estadis o graus, en un procés històric que comprèn generacions, i en un context democràtic, com a condició i marc imprescindible per a desenvolupar-se. El federalisme plurinacional pot deixar sense sentit el dret i la voluntat d'independència nacional catalana, si demostra amb fets que va fent camí, que Catalunya veu progressivament reconeguda els seus drets, que la unió amb altres pobles d'Espanya és més enriquidor socialment, culturalment , que la separació.*”

En aquest sentit hem d'expressar com a “contundents” les accions en relació al finançament del Conseller Antoni Castells i del president Montilla, del govern d'Entesa. Aquest “trionf” obre les portes a noves enteses i noves competències. Noves accions que ens portin a un escenari de desenvolupament que no té marxa enrera.

Avui toca remarcar el paper que s'ha fet com a govern. Recordem l'article del president Montilla -*Falso Dilema*- (El País 10 de maig de 2008) on remarcava “...*La España democrática, plural y federal debe ser la solución para todos sus pueblos y la mejor garante de los derechos de todos los ciudadanos*”.

Recordeu el paper en el marc de la negociació, recordeu que el govern va dir que no s'aixecaria de la cadira... Per què s'ha aconseguit un bon d'acord?... Perquè el president Montilla ha aguantat totes les pressions i ha deixat clar quin era el seu objectiu. Des del primer moment. I també perquè el

conseller Castells ha discutit el finançament amb ulls crítics i amb lupa. Amb coneixement, tècnic i polític ,exhaustiu del terreny .

Per tant, hem obert el camí cap a l'Espanya federal, però especialment hem deixat clar un tarannà.

Seguint el títol de l'activitat d'avui: **Federalisme avui. Opció de futur** -de fet som aquí per analitzar el futur -del federalisme? del PSC?- i per valorar el camí ha fer hem volgut recollir un article de Ferran Requejo . En aquest article marcava diferents escenaris de futur -*Seis escenarios de futuro (y Hegel)*- (La Vanguardia, 30 de gener de 2008), sortides a la situació actual de l'estat autonòmic.

Són resumides, molt resumides, les següents:

- **Escenari involutiu.** Reforma constitucional
- **Continuïtat autonòmica.** Seguir amb la ambigüitat constitucional i definit de garanties del Tribunal Constitucional. Cada competència un treball escarrassat i difícil
- **Federalisme clàssic.** Reformes federalitzants. Senat, poder judicial, fiscalitat. Competències clares i no reconeixement del pluralisme en l'estat espanyol.
- **Sistema federal plurinacional.** Estat que reconegui les especificats de Catalunya i el País Basc.
- **Partenariat (sobirania-associació).** La ciutadania de cada nació minoritària decideix el nivell d'implicació confederal entre els associats.
- **Secessió.** Ruptura de l'estat

Sortides que es poden sumar, en algun cas, però que de ben segur no esdevenen fàcils en el panorama polític actual.

Com és sabut la pròpia reforma de la Constitució -que aquests dies ha tingut de nou un cert protagonisme- requereix una majoria al congrés que en aquests moments és impensable. El PP està pel tancament del cicle de l'estat autonòmic i fins i tot algú parla de retorn de les competències.

No és fàcil, i més tenint en compte la sentència del Tribunal Constitucional que marcarà el futur de l'estat de les autonomies. El negre sobre blanc de la sentència i la seva interpretació ens portarà a una visió federalitzant del futur d'Espanya i/o una visió i pauta restrictiva de l'estat autonòmic.

De nou aquest doble marc. En primer lloc, el que s'ha desenvolupat i, en segon lloc, el projecte de futur. Un futur en el que caldrà aclarir i comunicar de forma més nítida. No només pel rigor polític i per el seguiment del nostre full de ruta. Això ens posiciona com a persones sensates i coherents. Fermes. També per crear en la ciutadania un cert esperit d'anhel de futur. Un cert discurs més proper i humà sobre el nostre esdevenir.

Com diu Sixte Moral, a *“Algunes notes sobre federalisme (agost 2009)*, “*...fer alguns gestos que sense violentar cap marc dels establerts permetria seguir pensant que un procés federal és possible, que la unió i llibertat reclamada per Pasqual Maragall és possible sense generar enfrontaments ni trencadisses inútils, que a la llarga passen factures de cost elevat*”

Voldríem acabar amb dues petites referències. Paraules de Suso del Toro i paraules anònimes.

A l'article *-l'Espanya real és plural-* (El País, 21 de maig de 2009) Suso de Toro: “*los nacionalistas españoles y los nacionalistas periféricos pesan mucho mas en España que los escasos federalistas. No obstante, la visión de estos últimos se corresponde mejor a la historia y a la realidad*”.

Un comentari, anònim, al meu blog, “*...la nostra indiferència ‘dandy’ davant allò simbòlic i emocional de la vida col·lectiva pot ser que estigui un pèl allunyada del batec de la gent –en un país tan regit per les emocions i tan sotmès al influx dels símbols que es pot abrindar fins el frenesí psicòtic per una victòria del Barça i pot escollir per que el governi durant 23 anys un partit que té com a únic actiu polític la seva identificació amb la catalanitat catalanista “catalanera” Què hem de fer els socialistes federalistes?*”

Espero i desitjo que els ponents que tenim avui aquí ens ajudin a escatir si el federalisme es una opció de futur amb èxit. Ens ajudin a entendre més clarament aquesta dialèctica Catalunya-Espanya. A entendre on hi ha les potencialitats i les llacunes, del “pacte entre iguals”. A definir exactament el concepte confederal i federal. A identificar un discurs i un relat que ens posicioni com a socialistes i com a catalanistes.

Gràcies al Primer secretari, Juan Luis Ruiz i, al Diputat Sixte Moral, que han volgut organitzar aquesta jornada. Gràcies als ponents, excel·lents que ens acompanyen. Ells i ella han reflexionat, escrit i fet xerrades en relació al federalisme.

Els donem la paraula tot seguit. **Jose Antonio Pérez Tapia**, Diputat per Sevilla al Congreso de los Diputados. Doctor en Filosofia. Llicenciat en Filosofia y Lletres i en Teologia. Membre de la Coordinadora Federal “Opinión Izquierda Socialista”. Actiu al blog (*Argumentosptapias. Analisis. Ideas. Reflexiones y debates*). **Meritxell Batet**, Diputada per Barcelona al Congreso de los Diputados. Llicenciada en Dret. Professora de Dret Constitucional a l'UPF. També té un blog (**Justícia i Belleza. Justícia i bellesa... Ètica i Estètica... Forma i Fons**). I finalment, **Antoni Comín**, Diputat al Parlament de Catalunya. Membre de Ciutadans pel canvi. Llicenciat en Filosofia i Ciències polítiques. Professor de Ciències Socials a Esade (el seu de blog es diu: **blog de Toni Comín**).

Foment Vilanoví, 19 de setembre de 2009.

EL FEDERALISME COM A PROPOSTA

MERITXELL BATET LAMAÑA

I) A LA RECERCA D'UNA CONCEPCIÓ FEDERAL

Concebem el federalisme com a sistema que respon millor a societats complexes, de fet, segurament és el sistema que millor respon als problemes i desafiaments de les democràcies modernes. Les societats actuals no són homogènies i el federalisme és respectuós i potenciador de les diferències. Per això pensem que és el sistema que millor respon a l'Espanya real, perquè no només no nega les diferents identitats que la conformen, sinó que es mostra orgullosa d'elles, perquè sabem que és en la pluralitat on trobem més riquesa.

El federalisme no és només una tècnica de descentralització política, sinó una autèntica filosofia política de pacte que arrenca de la tradició republicana. Així, el ciutadà es situa a l'escena principal de tota acció política. Es tracta de construir un projecte d'unió on tots guanyem i que aposta, per una banda, per la convivència en la diferència, i per una altra, per la cerca de la qualitat democràtica amb un autogovern ben estructurat que permeti el benestar quotidià dels ciutadans. Volem construir un federalisme que respongui a les necessitats de les persones, que ens ofereixi fórmules constitucional-normatives i, sobretot, que es mostri respectuós amb la diversitat cultural i lingüística i a l'hora capaç d'oferir principis i valors comuns.

El federalisme és municipalista. La proximitat en la presa de decisions i l'aplicació del principi de subsidiarietat van implícits en la concepció d'un poder multinivell al servei de les persones. El republicanisme, al mateix temps, ens marca un horitzó de reforçament i potenciació democratitzadora dels governs locals.

Tanmateix, també és un concepte que va més enllà de la relació Espanya-Catalunya, perquè, com deïem, és una filosofia de convivència per viure en llibertat. La llibertat dels individus que serveix per viure en comunitats més àmplies, no atomitzades, no homogènies. Per això també és un model de convivència per Europa. Es tracta d'un compromís polític col·lectiu, cívic, que es genera des del pluralisme, la participació i la deliberació. Per això és una aposta també de la millora de la democràcia de les institucions europees.

La defensa de l'Aliança de Civilitzacions, sense anar més lluny, respon a la mateixa dinàmica, perquè no és una proposta de mer diàleg intercultural o interracial, sinó que és un compromís actiu per a la convivència i la tolerància en la diversitat, rebutjant el radicalisme i el fonamentalisme.

Es tracta d'assenyalar amb aquest concepte un horitzó, no de plantejar una noció idealista de la realitat. Podríem recuperar el mateix esperit kantianista de la "pau perpetua" com a idea rectora que es donarà en una república federal mundial, on les relacions entre les persones es conceben de manera plural i cooperativa. L'ideal democràtic de lluita per la llibertat que en part ha unit Europa i els Estats Units (com a món occidental) és també una esperança per a una acció conjunta que trenqui amb l'unilateralisme que actua en benefici propi per avançar en un multilateralisme.

Serveixin aquestes pinzellades com a petita introducció simplement per centrar la idea del perquè el PSC va optar, fa ja molts anys, per aquest model. La coherència amb la nostra ideologia crec que queda palesa. Com diu Miquel Iceta en el seu llibre "La nostra prioritat és treballar per garantir el major benestar possible, la major justícia social possible, ja que aquest, més que cap altre, és i ha de ser l'objectiu del socialisme català, del catalanisme federalista i de les esquerres de Catalunya".

En definitiva, la nostra prioritat és treballar per les persones i si volem preservar la pluralitat de les cultures, cal lluitar abans per una igualtat social i política dels habitants d'aquestes mateixes cultures. Per fer-ho, pensem que un model territorial federal seria el millor, no pels territoris, sinó per les persones que hi viuen en ells.

II) LA CONSOLIDACIÓ DEL PARADIGMA FEDERAL A ESPANYA

Un dels principals problemes no normatiu a abordar és el de l'escassa **cultura o praxis política federal** del nostre país, o potser hauríem de parlar de la manca de cultura democràtica? En el fons, són conceptes íntimament relacionats. De fet, és ben sabut que la nostra tradició i la nostra història no ens condueixen a les portes d'aquesta cultura. La creació de 17 CCAA (algunes d'elles certament artificials si les repensem com Estats d'una Federació) ha provocat que s'anés constituint un sentiment autònic, però que en el fons poc té a veure amb una praxis federal.

Ara bé, aquests 30 anys de democràcia i descentralització han servit per a molt. El paradigma dels espanyols ha anat canviant. Fixem-nos en els nous Estatuts d'Autonomia aprovats durant l'anterior legislatura. En tots ells es parla del poble català, del poble andalús, del poble aragonès... reconeixent-se tots ells, al mateix temps, com a poble espanyol. Aquesta és una realitat amb la que no comptàvem als inicis de la democràcia, una realitat que és una oportunitat pel nostre projecte i en les nostres mans està el saber-ho aprofitar. Hem anat construint, gairebé sense adonar-nos, una doble lleialtat (o triple si pensem en Europa) que respon perfectament al model que propugnem. Tenim, doncs, una bona base sobre la que podem començar a treballar. Explicitar en la regulació normativa un model federal hauria de ser una de les prioritats.

El federalisme és una forma política, més refinada respecte d'altres, que es situa al bell mig entre dues posicions que sí existeixen ben representades a Espanya per diferents formacions polítiques: el centralisme que és nacionalisme d'Estat (el PP de manera clara i part del PSOE) i la inde-

pendència o nacionalisme contra l'Estat (CiU, PNB, ERC...). Ambdós extrems, de la mateixa naturalesa, requereixen un recorregut teòric, des del meu punt de vista menor, que el que exigeix el federalisme. És potser per això que tenen més èxit?

Les dues posicions confonen les diferències amb els privilegis, quan són, de fet, dues coses que no tenen perquè anar lligades. Ens trobem un PP defensor de l'igualitarisme mal entès (homogeneïtzador) i ens trobem una CiU i una ERC defensores de les diferències associant aquestes als privilegis que reclamen només per a elles. Per això ideològicament el federalisme no té encaix en les seves posicions. La dreta espanyola no ha entès que el principi d'igualtat incideix en el desplegament del principi d'autonomia, però no pot desvirtuar-se, no pot confondre's amb un principi d'uniformitat¹. L'al·lèrgia d'uns a acceptar que Espanya és plural i l'al·lèrgia dels altres a acceptar que formen part d'una Espanya plural fa irreconciliables les posicions ancorades.

Cap de les dues fórmules –la nostàlgia d'un passat que pretén el retorn al centralisme o la visió d'un futur impossible basat en la defensa de la independència– no ens semblen alternatives per a la nostra realitat, perquè són obertament oposades entre elles, són posicions de confrontació, no d'entesa, i per tant, sempre inacceptables per l'altre meitat del país. Són, en definitiva, propostes *inviabils*. Els nacionalismes són excoents i jerarquitzen. El federalisme és integrador i horitzontal, perquè busca la cooperació mútua entre les persones. **El federalisme és una proposta pel present i pel futur immediat.**

Per tot el que s'ha exposat el PSC ha defensat i defensa aquesta proposta. Si haguéssim d'adjectivar-lo parlariem d'un model que es crea des de la sensatesa, la prudència, la generositat, la renúncia, el pragmatisme, la voluntat de pacte, el considerar que res no és intocable ni res no és irrenunciable. Vaja, que no hi ha tabús i som oberts a parlar de tot. No sé qui deia que la virtut massa segura d'ella mateixa es converteix en vici. Sincerament, crec que la nostra aproximació ens dona més esperança i més possibilitat d'acord i de cohesió.

III) EL FEDERALISME NO ÉS LA PENÚLTIMA PARADA

El federalisme no és un pas cap a un Estat confederal ni cap a la independència. La defensa de la confederació o de l'independentisme nega l'essència del federalisme que és precisament el Pacte, un pacte fonamentat en la confiança, en la voluntat de sumar, de construir junts, de compartir un modus de vida, però també uns valors comuns. És per això que se'm fa difícil pensar que podem traçar un camí federalitzador conjuntament amb segons quins altres partits. En d'altres paraules, no podem fer un tram del camí junts pensant que els altres simplement volen continuar-lo, perquè des de la meua perspectiva els camins són paral·lels i no tenen punt de trobada.

Malgrat el perill de caure en un punt demagògic, deixeu-me ser gràfica: no podem demanar a la resta d'espanyols que reconeguin que Catalunya és una nació, negant la nació espanyola i tot ma-

nifestant el desig de deixar de pertànyer a aquest Estat. No podem demanar que al Senat es parlin totes les llengües espanyoles, perquè els de Zamora han de sentir-se orgullosos d'aquesta riquesa que també és part d'ells, per després demanar la independència.

És més, la nostra proposta perd força en tant que va acompanyada d'aquests altres plantejaments i dificulta no només que “els altres” ens entenguin, sinó que vegin **viable** i, sobretot, **fiable** el que plantegem.

Aquests dos eixos, el federalista i el nacionalista, són incompatibles entre ells i no es pot estar pensant en l'eix independentista a l'hora que s'exigeix més autogovern, més reconeixement, més finançament, perquè això genera desconfiança i recel i permet que la dreta i el nacionalisme espanyol interpreti qualsevol passa en la direcció de millora de l'autogovern com passes dirigides a la ruptura d'Espanya. És un cost per l'esquerra espanyola inassolible i injust.

La dialèctica nacionalista és la que es retroalimenta a banda i banda, i segurament la que ens ha conduït on som. Ja sé que és complicat renunciar si l'altre no fa el gest, però caure en aquesta dinàmica no ens afavoreix, sinó que ens allunya de la nostre concepció. Estem d'acord amb l'Enric Juliana quan ens presenta la reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya com un canvi de paradigma? *“Si el Estatut es aprobado, Cataluña deberá ofrecer a cambio una mayor implicación política y emocional en la política española: Cataluña deberá sentirse también española; a su manera, pero española”*. Vol dir això que hauríem d'explicitar que les posicions nacionalistes han de tenir menys cabuda o que per a nosaltres en tenen menys? Hauríem de marcar el nostre distanciament respecte elles? Hauríem de treballar en la creació d'una terminologia pròpia?

IV) UNA PROPOSTA Viable I Fiable: UN FEDERALISME PELS CIUTADANS

No tenir un projecte de conflicte o d'enfrontament amb Espanya no vol dir no tenir projecte, ans el contrari, és l'únic **projecte viable i fiable**. Però no ens portem a engany, quan diem que manca cultura federal a Espanya, també vull dir que en manca a Catalunya. El canvi de la praxis política, per tant, ha de començar per casa, cal canviar l'imaginari col·lectiu del país o, si més no, el PSC hauria de contribuir decisivament a intentar-ho. Per això caldrà que el discurs del partit, el discurs del govern i, sobretot, els mitjans de comunicació no caiguin en la terminologia i la perspectiva merament nacionalista, sinó que de mica en mica s'introdueixi la terminologia federal. Ambdues són molt diferents, perquè l'òptica de la que es parteix és molt diferent, malgrat tots plegats les acabem confonent.

La nostra és una proposta ideològica de confluència de lleialtats, però també és una proposta racional, jurídica i tècnica. En tot cas, per a la seva aplicació i el seu èxit necessitem complexitats, a Catalunya i a la resta d'Espanya. El procés de reforma de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya no va ajudar. Però el procés ja és passat. Tampoc la indefinició constitucional del model va

ajudar, però això també és passat. L'Estat federal de les autonomies és irreversible. Ara el que tenim és un nou Estatut, com sis altres CCAA, que ens marquen nous horitzons, nous reptes i noves oportunitats. Depèn de nosaltres dibuixar bé el camí i aprofitar bé el que ens ofereixen els nous textos.

Federalisme, al meu entendre, és que les “parts” treballin per l'interès comú, no només pels interessos propis. En la construcció del nostre discurs cal posar èmfasi en la defensa dels interessos de tots els ciutadans d'Espanya perquè aquests també són els nostres. D'altra banda, quan defensem els propis, cal destacar molt especialment que defensant-los, estem defensant els de tots. Acostumem a formular-ho amb frases com “si guanya Catalunya, guanya Espanya” però potser caldria anar una mica més enllà i concretar els beneficis comuns; les virtuts objectives de la corresponsabilitat fiscal o l'anivellament del finançament dels territoris, seria un bon exemple. Dit d'una altra manera, el model que nosaltres proposem no és ni el concert ni el “cupó”, com deia en un article la Núria Bosch², sinó un model federal, perquè el nostre compromís es fonamenta en l'autonomia i la solidaritat entre els ciutadans. No és que demanem menys que els altres, no és un problema de graduació o d'intensitat, és que demanem quelcom diferent, des d'una fonamentació diferent i per a una finalitat diferent.

El federalisme, però, també és un sistema certament inestable i per definició sempre obert als canvis. En ell hi poden concórrer dues tendències distorsionadores: un govern que busqui l'erosió de l'autogovern dels estats federats; o uns estats federats deslleials i no disposats a cooperar que busquin la destrucció de la federació. Una de les solucions per evitar aquesta tendència és fixar un model normatiu explícit amb l'existència d'institucions destinades a resoldre aquestes tensions per tal de construir un federalisme cooperatiu. Aquesta cooperació té dues dimensions indissociables: un autogovern profund i un govern compartit.

El federalisme cooperatiu comporta una distribució competencial molt imbricada que requereix d'un diàleg constant entre les dues parts. La majoria de les competències són, de facto, compartides i, per tant, es fa imprescindible una bona cooperació. Així passa a tots els Estats federals del món. Veurem més endavant que la figura del Senat és crucial.

La federació, com diu Ramón Máiz, no es considera com una distribució definitiva d'autoritat entre diferents nivells de govern, sinó com un procés obert mitjançant el qual les competències són distribuïdes i redistribuïdes.

Ara bé, el més important a destacar és que la lògica que ha de prevaldre entre el tot i les parts no és una lògica territorial, sinó que ha de ser una lògica democràtica d'aposta per la participació i la deliberació, de lleialtat institucional. Aquesta és la millor manera de treballar per la ciutadania. Aquesta és la nostra proposta d'un **federalisme pels ciutadans**.

V) UNA PROPOSTA D'ARTICULACIÓ NORMATIVA

En tot cas, i per anar concretant, caldria abordar els dèficits més importants de l'Estat de les Autonomies en tant que Estat Federal si volem avançar amb serenitat en aquesta línia. Per això, comencem anunciant quins són els elements estructurals que haurem de tenir per estar davant d'un Estat Federal, i quina és la situació en la que ens trobem:

1. D'entrada, en la construcció d'un Estat Federal es parteix de la **voluntat d'unes parts a crear un tot conjunt**: aquesta és l'essència del pacte, l'existència d'unes parts que cedeixen amb ganes de compartir (el futur de la UE podria anar per aquí si alguns dels Estats membres no fossin tan reticents). Aquesta és una deficiència d'origen de l'Estat espanyol (i que no podem resoldre), ja que el procés que es segueix és precisament l'invers: d'un Estat centralitzat (i dictatorial) hi ha unes parts que demanen el reconeixement institucional, competències, un finançament propi... és amb la democràcia que s'inicia la descentralització. Significatiu és el preàmbul de la Llei Fonamental de Bonn per veure com el punt de partida entre Alemanya i Espanya és completament diferent:

“Consciente de su responsabilidad ante Dios y ante los hombres, animado de la voluntad de servir a la paz del mundo, como miembro con igualdad de derechos de una Europa unida, el pueblo alemán, en virtud de su poder constituyente, se ha otorgado la presente Ley Fundamental.

Los alemanes, en los Länder de Baden-Wurtemberg, Baja Sajonia, Baviera, Berlín, Brandeburgo, Bremen, Hamburgo, Hesse, Mecklemburgo-Pomerania Occidental, Renania del Norte-Westfalia, Renania-Palatinado, Sajonia, Sajonia-Anhalt, Sarre, Schleswig-Holstein y Turingia, han consumado, en libre autodeterminación, la unidad y la libertad de Alemania. La presente Ley Fundamental rige, pues, para todo el pueblo alemán”.

Fixem-nos que no parlen en cap moment de “nació”, sinó sempre del poble alemany, a banda de l'enumeració explícita que es fa dels diferents Länder que conformen “tot el poble alemany”.

Recupero aquí el que comentàvem més a munt sobre la incorporació del reconeixement dels pobles de cada Comunitat Autònoma en els nous Estatuts d'Autonomia. Aquest és un canvi que ens permet pensar que el comptador torna a ser a zero i, per tant, tenim l'oportunitat de construir quelcom en la bona direcció.

2. Un Estat federal ha de ser un **Estat compost**, amb nivells de govern diferents amb autonomia política, és a dir, amb capacitat legislativa. En el nostre cas aquests ens reben el nom de Comunitats Autònomes, sent el grau de descentralització homologable a altres Estats que pertanyen a una Federació.

3. Ha d'haver un **repartiment competencial** entre aquests diferents nivells establert

per la Constitució. Aquest repartiment constitucional està complementat amb els Estatuts d'Autonomia, formant part totes aquestes normes del que es coneix com a bloc de constitucionalitat.

4. Cal l'existència d'una **instància jurisdiccional que resolgui els conflictes** entre els poders generals i els poders territorials. Aquest paper és el que compleix el Tribunal Constitucional.

La darrera modificació de la Llei Orgànica del Tribunal Constitucional en el sentit de preveure la participació dels Parlaments autonòmics en la designació de candidats entre els quals el Senat haurà d'escollir els 4 magistrats que li pertoca és un pas endavant en aconseguir una composició del Tribunal amb una doble legitimitat: de l'Estat i de les CCAA.

5. Calen l'existència d'**institucions comuns (federal)** que permetin formalment i de manera fluida, lleial i honesta la comunicació entre les parts i el tot, és a dir, que permetin la plasmació del cogovern. Aquest és un punt que requereix un major desenvolupament en el cas espanyol. L'ambigüitat deliberada de la Constitució espanyola per no conèixer el model que resultaria de la seva aplicació no ens ajuda. El títol VIII de la CE ha quedat obsolet, parlant de dues vies per accedir a l'autonomia o establint una graduació entre CCAA que ara per ara no té sentit, ja que és un procés que ha finalitzat. La manca d'aquestes institucions comuns és, sens dubte, un dels punts més febles del nostre model. Per això ens centrarem a proposar aquelles modificacions que en aquest àmbit considerem urgents.

Veiem, doncs, que els canvis que caldria no són molts, però sí profunds. Fins ara hem estat capaços de modificar alguns aspectes a través de la modificació de legislació de "les parts" amb els Estatuts d'Autonomia, però sense modificar el "tot" no hi haurà manera d'avançar, sobretot, d'avançar plegats, objectiu últim del nostre projecte. A continuació us suggereixo abordar alguns dels punts que, al meu parer, necessitarien aquests canvis.

REFORMA DEL SENAT³

La reforma del Senat és la pedra angular de la reforma constitucional imprescindible per a construir un Estat Federal. Veurem com a través d'ell es poden canalitzar alguns elements que s'han anat introduint al llarg de les darreres legislatures com la Conferència de Presidents o les Conferències Sectorials.

A més, per a un bon desplegament de l'Estatut de Catalunya veurem que també serà important avançar en aquesta direcció.

LA COMPOSICIÓ D'UNA CAMBRA TERRITORIAL

En base als plantejaments que s'han fet fins ara sembla que hi ha tres possibilitats a l'hora de triar quina pot ser la composició d'un futur Senat que representi els ens territorials amb autonomia política, les CCAA. Aquestes tres opcions poden anar per separat o es poden complementar entre elles (com ara que tenim una part dels senadors que provenen d'unes eleccions directes i una altra part que són de designació dels parlaments autonòmics).

Les tres opcions possibles són:

1. Participació de governs autonòmics, constituint-se així en un òrgan intergovernamental. (Model alemany).
2. Elecció directa dels ciutadans amb circumscripció de Comunitat Autònoma. (Models dels EEUU i Suïssa).
3. Designació de senadors per part dels Parlaments autonòmics. (Model austríac).

Qualsevol de les tres opcions té avantatges i inconvenients. Presentem aquí alguns d'ells:

En el cas de les propostes d'elecció directa o de designació dels senadors per part del Parlaments autonòmics.

AVANTATGES:

1. Tenim un òrgan de representació directa.
2. Hi ha una representació plural de la ciutadania de cada comunitat autònoma.
3. Es pot determinar directament el número de senadors en funció de la població.

INCONVENIENTS:

Els senadors escollits o designats acabaran formant part dels mateixos grups polítics que ara (no aportaran el punt de vista dels ciutadans del seu territori) sinó que la dinàmica del Congrés es traslladarà mimèticament al Senat. És cert, però, que la definició de les funcions pot ajudar a corregir aquesta presumpció.

En el cas de la proposta de participació directa dels governs autonòmics.

AVANTATGES:

1. Els membres del govern representaran millor cadascun dels seus territoris, aportant una dimensió diferent de la del Congrés.
2. Els consellers, inevitablement especialitzats en el seu sector, tenen una preparació tècnica superior (a més d'un major suport tècnic proporcionat per l'executiu).
3. Tenen més capacitat de negociar amb el govern de l'Estat i amb els governs de les altres CCAA.
4. Poden trobar millors solucions comuns i més complicitats amb els altres governs autonòmics.

INCONVENIENTS:

1. Quan establim el número de representants de cada CA haurem de trobar l'equilibri entre la igualtat jurídica de cada CA i el número d'habitants (sembla que no seria acceptable que La Rioja tingués el mateix pes que Andalusia, per exemple).

Possible solució: designar un número de vots mínim per cada CA i després afegir-ne en funció del número d'habitants.

2. A més de la reforma normativa cal prendre consciència per part dels actors del nou rol que jugaria el Senat, no podent duplicar ni tasques ni actituds de la Cambra Baixa.

En aquest cas, com per les propostes anteriors, no tinc possible solució, dependrà de la voluntat política dels dirigents.

Tenir en compte també que aquesta nova composició exigiria molts canvis en els serveis de la Cambra.

FUNCIONS

Ja sabem que en l'actualitat el Senat és una cambra simplement de segona lectura. En el futur, hauria de tenir competències diferenciades respecte el Congrés. Així, caldria determinar que el gruix de la competència legislativa estigués en el Congrés, mentre que només determinades lleis molt específiques i vinculades a les CCAA haurien de passar a ser competència del Senat. Això també implicaria treure algunes competències al Congrés.

Tanmateix, seria en aquesta Cambra on es concentrarien els mecanismes de cooperació multilateral que avui en dia són o pràcticament inexistents o altament inoperatius. En aquest sentit, l'EAC apunta en gran part del seu articulat mecanismes de cooperació, col·laboració o participació que actualment no se sap molt bé com s'articularien. Sembla que la fórmula practicada dels Pactes del Majestic no és la millor.

En base a aquesta introducció s'apunten algunes de les competències que pensem hauria d'assumir un Senat territorial:

1. Realitzar **Debats Generals sobre estratègies territorials**. Segurament un debat anual sobre l'Estat de les Autonomies és insuficient, caldria pensar en quelcom més dinàmic i fins i tot més sectorialitzat. Això permetria conèixer les diferents perspectives sobre un mateix tema.

2. Celebrar la **Conferència de Presidents**.

3. Celebrar les **Conferències Sectorials**. El Senat podria realitzar un seguiment de les polítiques de coordinació entre executius i el seguiment de les polítiques de compromisos realitzats.

4. Aprovar les lleis que afectin les CCAA especialment en **legislació bàsica**. Això permetria que la conflictivitat entre Estat i CCAA disminuís i que millorés el posterior desenvolupament de la llei que han de fer les CCAA.

5. Participar en l'ordenació general de l'activitat econòmica d'acord amb l'article 131.2 de la CE (**art. 181 EAC**) així com la planificació general de l'activitat econòmica (**art. 152 EAC**).
6. Participar en els ens o organismes tributaris de l'Estat (**art. 204 EAC**).
7. Participar en el rendiment dels tributs estatals i en els mecanismes d'anivellació i solidaritat. Es podria fer en aquest marc una anàlisi de les balances fiscals entre els territoris, així com tenir coneixement de les inversions territorialitzades per part de l'Estat i de la UE (**art. 206 EAC**).
8. Participar en la fixació de la posició de l'Estat en Tractats i Convenis internacionals (**art. 196 EAC**).
9. Canalitzar la participació de les CCAA en la formació de les normes i decisions de la Unió Europea que puguin afectar-les (**art. 185 i 186 EAC**).
10. Exercir el control del principi de subsidiarietat de les normes comunitàries (**art. 188 EAC**).
11. Participar en el desenvolupament i aplicació del dret de la Unió Europea (**art. 189 EAC**).
12. Canalitzar les sol·licituds de les CCAA al govern de l'Estat d'iniciar accions davant del TJUE (**art. 191 EAC**).
13. Promoure la relació entre les CCAA i en conseqüència la disminució de la conflictivitat entre elles (**art. 174, 178 EAC**).
14. Participar en el nomenament dels membres dels alts òrgans de l'Estat, Tribunal Constitucional, Consell General del Poder Judicial, Tribunal de Comptes... (**art. 180 EAC**)⁴.
15. Designar representants en els organismes econòmics i socials (**art. 182 EAC**).
16. Participar o col·laborar en la planificació o desenvolupament de polítiques en determinats sectors com: temes hidrològics (**art. 117.3 EAC**); casos d'emergències i protecció civil, així com seguretat nuclear (**art. 132.2 i 132.4 EAC**); sector energètic (**art. 133 EAC**); esport i temps de lleure (**art. 134 EAC**); elaboració d'estadístiques supraautonòmiques (**art. 135 EAC**); coordinació de polítiques d'immigració (**art. 138 EAC**); transport i comunicacions (**art. 140 EAC**); medi ambient, espais naturals i meteorologia (**art. 144 EAC**); programació d'obres d'interès general (**art. 148 EAC**); registres en matèria de propietat intel·lectual i industrial (**art. 155 EAC**); investigació, desenvolupament i innovació tecnològica (**art. 158 EAC**); sanitat i salut pública (**art. 162 EAC**); polítiques de seguretat i de l'activitat dels cossos policials de l'Estat i de Catalunya (**art. 164 EAC**).
17. El Senat hauria de ser la cambra a través de la qual es canalitzés l'ús de les diferents **llengües espanyoles**, arribant a ser la institució que vetllés per les polítiques de foment que l'Estat hauria de fer de totes aquestes llengües (**art. 50.3 i 50.7 EAC**)⁵.

SOBRE LES RELACIONS BILATERALS

Un dels instruments principals de les relacions bilaterals són les Comissions bilaterals. Per això s'han de potenciar com a forma de cooperació fonamental entre l'Estat i les CCAA. Caldria, en

aquest sentit, fixar de forma permanent les estructures necessàries dins la pròpia Administració General de l'Estat que permetessin la consolidació d'aquest instrument cooperatiu i de diàleg que contribuiria a la disminució de la conflictivitat entre l'Estat i les diferents CCAA.

M'agradaria destacar aquí també parts de l'articulat del nou Estatut d'Autonomia de Catalunya que propugnen aquests mecanismes de relació i que per a la seva plena aplicació caldrà introduir alguns canvis:

1. La negociació i materialització dels traspassos de competències pendents i previstos a l'EAC.
2. La prestació d'ajuda mútua i col·laboració entre la Generalitat i l'Estat quan és necessari per a l'exercici eficaç de les competències respectives i per a la defensa dels interessos respectius. (**art. 174.1 EAC**).
3. La subscripció de convenis de col·laboració i fer ús dels altres mitjans de col·laboració que considerin adequats per a acomplir els objectius d'interès comú en l'àmbit de les competències respectives. (**art. 175.1 EAC**).
4. El paper de la comissió bilateral Generalitat-Estat que es configura com el marc general i permanent de relació entre els governs de la Generalitat i l'Estat (**art. 183 EAC**).
5. La participació de la Generalitat en matèria de tractats i convenis internacionals quan afecten de manera directa i singular les competències de Catalunya (**art. 196 EAC**).
6. També podem destacar algunes matèries concretes que necessiten la col·laboració entre l'Estat i la Comunitat Autònoma com: caixes d'estalvi (**art. 120 EAC**); comerç i fires (**art. 121 EAC**); cultura (**art. 127 EAC**); immigració (**art. 138 EAC**) i un llarg etcètera.

VI) DE LA RECERCA... AL TEMPS RECOBRAT

Som un partit polític i això ens exigeix presentar projectes de futur, projectes ambiciosos i a poder ser, il·lusionants. Som a més, un partit polític de govern, amb vocació de majoria, i això ens exigeix presentar projectes factibles, realistes i viables. I som, a més a més, un partit polític progressista i d'esquerres que vol promoure canvis per millorar la vida de les persones, canvis que requeriran una nova mentalitat. El federalisme pels ciutadans encarna aquest projecte.

Federalisme pels ciutadans com a pacte de convivència en la diferència.

Ens cal una sensibilitat federal que reforci l'articulació de l'autogovern i el govern compartit, de manera que la ciutadania visqui: orgullosa de la seva unió en la diversitat; respectant les diferències; sentint una doble lleialtat; buscant la cooperació multilateral.

Cal crear una federació de pobles i per això podem aprofitar l'impuls dels nous Estatuts d'Autonomia: som al mateix temps el poble de la federació i el poble de cada comunitat.

El pacte de convivència només és possible per la via de la seducció no per la via de la imposició ni de l'exclusió. Com assenyala Wolf Lepenies “el problema de la traducció de las culturas no se resolverá disminuyendo las diferencias entre ellas, sino incrementando la capacidad de comprensión de las personas”. Per això és difícil d'admetre i de defensar, per exemple, sancions a l'entorn de la promoció de l'ús d'una llengua.

Federalisme pels ciutadans com element de proximitat.

El centre de poder es transforma en centres de poder, concebut la relació entre ells no des de la visió unilateral (o centralista), jeràrquica i vertical, sinó apostant per la creació d'una relació horitzontal, de diferències competencials coordinades per realitzar un bon exercici del poder polític. Hi ha un reconeixement de diferents centres de poder. Els nacionalismes, per contra (el d'Estat i els que van contra l'Estat) tenen una altra concepció, l'únic que canvia entre ells és el lloc on situen el centre de poder (uns a Madrid i els altres a Barcelona) en absolut canvia la manera d'exercir-lo. Per això nosaltres som municipalistes i ells no.

Les unitats federades han de tenir garantit el seu autogovern, però es requereix també la voluntat d'exercir amb responsabilitat el cogovern, la implicació en configurar la voluntat política general. Així, cal superar la idea de simplement agregar interessos de les diferents comunitats, ja que això respon a una dinàmica territorial (i nacionalista) sinó que cal assolir les preferències o les decisions polítiques mitjançant la deliberació, és a dir, construir allò comú des de la dinàmica democràtica.

Federalisme com a pacte entre els ciutadans: llibertat, igualtat, fraternitat.

El PSC plasma aquí les seves arrels republicanes preses de la Revolució Francesa.

La llibertat: el federalisme ens ofereix una manera d'estructurar el territori, però amb la finalitat última d'oferir a la ciutadania una millor vida. No ens interessen les relacions entre els territoris, sinó la relació en clau democràtica-deliberativa de les persones en llibertat.

Quan parlem del foedus, del pacte que implica el model federal, parlem del pacte entre persones lliures. Volem i treballem per un concepte de ciutadania fort. Si volem ser capaços de prendre decisions a llarg termini (no curt placistes) haurem de reforçar la societat civil per tenir la seva complicitat i el seu compromís cívic.

La igualtat: el federalisme té una vocació solidària de cerca de l'equitat. Ens interessa destacar aquesta vocació igualitària del federalisme en tant que projecte col·lectiu. El nostre model aposta per: la solidaritat interterritorial, la corresponsabilitat fiscal, la dimensió cooperativa de justícia social i de cohesió.

Però el federalisme també inclou elements que estimulen la competició, de manera que estimula l'oferiment d'un millor servei als ciutadans. Com diu Máiz el federalisme no només integra els territoris en un Estat com un reforçament de la llibertat en la seva dimensió col·lectiva d'autogovern, sinó que també potencia la igualtat social, la cohesió i la posada al dia de l'Estat del Benestar front les polítiques neoliberals i neoconservadores.

Igualtat no és uniformitat ni homogeneïtat.

La fraternitat: s'impulsa una fraternitat des de l'autonomia amb voluntat d'unió. El federalisme que propugnem és una construcció d'un espai inclusiu d'un poble de pobles. Per què la nostra essència no només vindrà definida amb l'ajut de la història o les tradicions o la geografia, sinó eminentment per la voluntat expressada per una majoria. Penso que a Espanya la immensa majoria expressa una voluntat que nosaltres representem.

Aquest és el federalisme pels ciutadans que oferim. És la proposta més atractiva a més de ser la més *viable* i la més *fiable*. És una proposta basada, per una banda, en la cooperació, la solidaritat i la cohesió amb la voluntat de crear un govern compartit i, per una altra banda, una proposta que garanteix un profund autogovern i el respecte de la diversitat de les diferents comunitats.

NOTES

¹ La jurisprudència constitucional ha precisat en nombroses ocasions i expressament que el principi d'igualtat, que es predica dels ciutadans, no dels territoris, no exclou la diversitat de les posicions jurídiques de les CCAA (*SSTC 37/87, 76/87, 46/91, 186/93, 225/93, 284/93, 319/93, 337/94, 14/98, 233/99, 247/2007*).

Destaco especialment la STC 37/1987 FJ10 que aquí reproduïxo "El principio constitucional de igualdad no impone que todas las Comunidades Autónomas ostenten las mismas competencias, ni, menos aún, que tengan que ejercerlas de una manera o con un contenido y unos resultados idénticos o semejantes. La autonomía significa precisamente la capacidad de cada nacionalidad o región para decidir cuándo y cómo ejercer sus propias competencias, en el marco de la Constitución y del Estatuto. Y si, como es lógico, de dicho ejercicio derivan desigualdades en la posición jurídica de los ciudadanos residentes en cada una de las distintas CCAA, no por ello resultan necesariamente infringidos los artículos 1, 9.2, 14, 139.1 y 149.1.1 de la Constitución..." En el mateix sentit podem esmentar també jurisprudència europea, concretament unes darreres conclusions del Tribunal de Justícia de la Unió Europea *Conclusiones de la Abogada General a C-428/07 Horvath*. En el seu punt 112 apunta "Por esta razón, las diferencias entre distintas disposiciones nacionales no suponen discriminación alguna, puesto que no pueden atribuirse al comportamiento de una misma autoridad pública. (66) Antes bien, éstas son libres de legislar en los ámbitos de su competencia, de modo que la mera regulación distinta de una cuestión en dos Estados miembros no puede suponer una infracción del principio de no discriminación". I continua dient en el punt 118: "Por todo lo anterior, llego a la conclusión de que, cuando

las normas constitucionales de un Estado miembro atribuyen a diferentes administraciones descentralizadas competencia normativa respecto de las diferentes partes que integran ese Estado miembro, no constituye una discriminación ilícita el hecho de que en las partes que integran ese Estado miembro sean aplicables distintas normas relativas a las buenas condiciones agrarias y medioambientales conforme al artículo 5 y al anexo IV del Reglamento nº 1782/2003.”

² Article de Núria Bosch, *Federal, ni concierto ni cupo*, El Periódico de 3 d'octubre de 2005, p.5.

³ Gran part de la proposta que es presenta ha estat treta dels articles d'Eliseo AJA, *La reforma constitucional del Senado*, Revista de Occidente, núm. 271, 2003 i de Lluís ARMET, article que constitueix el número 109 de la col·lecció *Papers de la Fundació*, publicat per la Fundació Rafael Campalans.

⁴ Recordar, tal com ja s'ha dit, que amb la darrera reforma de la LOTC s'ha introduït la possibilitat que els Parlaments autonòmics proposin candidats a magistrats del Tribunal Constitucional d'entre els quals el Senat podrà escollir els 4 que pot designar. En aquest sentit, les sentències del Tribunal que han avaluat la constitucionalitat d'aquesta norma, així com la constitucionalitat de la reforma del reglament del Senat que introdueix l'adaptació procedimental necessària han optat per fer una “interpretació” de l'articulat, per tal de considerar la literalitat dels preceptes conformes amb la Constitució. Vegi's SSTC 49/2008, de 9 d'abril i 101/2008, de 24 de juliol.

No podem confondre, en aquest punt, el dret dels ciutadans reconegut a l'article 33.5 de l'EAC a comunicar-se amb els òrgans constitucionals i jurisdiccionals d'àmbit estatal amb, per exemple, reclamar poder parlar català al Congrés. Una cosa és garantir un dret de les persones i una altra incorporar una llengua com a llengua de treball d'una institució. Així, el PSC hauria de defensar que els ciutadans puguin enviar un escrit en català al TC (entre altre coses perquè l'EAC així ho estableix), però no que els magistrats puguin utilitzar el català en les deliberacions entre ells. El mateix passaria en el cas del Congrés.

⁵ LEPENIES, Wolf. *Melancolía y Utopía*, Arcadia, Barcelona, 200

Aquest text és un resum que va presentar l'autora a la Fundació Rafael Campalans, 28 de febrer de 2009.

PEL CAMÍ DEL FEDERALISME PLURINACIONAL¹

Quadern de bitàcola per a una llarga travessia política

TONI COMÍN

CAPÍTOL I: SOBRE LA TENSÍO ENTRE CIUTADANIA I IDENTITAT

Un Estat social i democràtic de dret és un projecte ètic, els ciutadans del qual són lliures –perquè disposen d’una sèrie de drets que els constitueixen com a tals- i són iguals –perquè tots disposen, en tant que ciutadans, dels mateixos drets-. L’Estat social i democràtic de dret és un complex artefacte jurídic-polític, que intenta garantir una *igual llibertat* per a *tots* els seus ciutadans.

Entre aquests drets dels ciutadans –drets, per tant, individuals, independentment que es tracti de drets cívics com per exemple la llibertat d’expressió, o de drets polítics com la llibertat de sufragi, o de drets socials com el dret a l’educació- caldria comptar i haurien d’estar reconeguts sense problema els drets a la pròpia identitat cultural, a la pròpia llengua o a la pròpia identificació nacional –en el sentit cultural i no en el sentit polític-jurídic del terme “nació”-.² Tots els ciutadans, per igual, han de veure protegit aquests drets –que d’ara endavant anomenarem “drets d’identitat”- en un estat democràtic de dret que en el segle XXI es pretengui digne de tal nom.

No obstant això, la ciutadania és una i única, comuna a tots aquells que conviuen en un mateix espai polític, mentre que les identitats culturals i les identificacions nacionals són múltiples i diverses, i cadascú té la qual vol. En nom de la igual ciutadania, per tant, ens veiem empesos i protegir identitats culturals diverses. A més, entre les identitats diverses n’hi ha algunes demogràficament més rellevants que d’altres, en un mateix espai polític, en un mateix estat. Per això, en nom d’una mateixa ciutadania, cal protegir el dret a identitats culturals en alguns casos majoritàries i en altres minoritàries.

S’obre així una tensió entre el principi d’igualtat que identifica la noció de ciutadania, i el necessari respecte a la diversitat d’identitats que es deriva d’aquesta mateixa noció –quan no la mutilem injustificadament-. Una tensió relativament simple d’abordar a nivell teòric, però que políticament és bastant complexa. Tanmateix, hauria de ser viscuda com una dialèctica estimulants i no com una contradicció incòmoda. Espanya és un dels estats d’Europa on aquesta tensió es dona amb més intensitat i, sent com ha estat un país donat a les confrontacions tràgiques, no està clar si sabrà resoldre-la d’una manera creativa o frustrant.

Observi’s que aquesta tensió, en qualsevol cas, no es deriva de la contradicció entre dos principis oposats entre si. És fals que la igualtat (de ciutadania) s’oposi al pluralisme (d’identitats). El respecte al pluralisme, al contrari, es deriva precisament de la necessitat de satisfer de manera completa del principi d’igualtat. Així, la tensió entre ciutadania i identitat és, en realitat, una conseqüència d’un

únic valor de partida, la igualtat, la qual ha d'inspirar tot ordenament jurídic democràtic. És una tensió intrínseca al principi d'igualtat mateix. Es tracta d'una precisió important, perquè sovint en el debat polític espanyol caiem en la confusió següent: que la defensa del pluralisme nacional i/o cultural es fa en contra o, com a mínim, en contraposició o conflicte amb el principi d'igualtat. La qual cosa no té perquè ser certa sempre de manera necessària, ans al contrari. Certament es pot defensar el pluralisme cultural i/o nacional sacrificant el principi d'igualtat de ciutadania. Però la defensa d'aquest el pluralisme també es pot fer a partir i en nom d'aquest principi. Es més, la defensa del pluralisme nacional i/o cultural és una conseqüència necessària d'aquest principi.

Aquesta tensió entre el principi d'igualtat i la defensa del pluralisme que es deriva d'aquest mateix principi no és tan habitual –o no tan intensa– en el cas dels drets cívics, polítics o socials, però que es produeix de manera inevitable en el cas dels drets d'identitat. Per a defensar aquests drets a tots els ciutadans –reconegut el fet empíric que hi ha identitats diferents en un mateix espai polític comú– és evident que, en nom d'una ciutadania igualitària, el que es precisa és garantir la pluralitat i protegir la diferència.

1. Tres solucions per a una mateixa tensió

En la geografia política espanyola, al nostre parer, s'observen tres maneres de resoldre aquesta tensió.

A. D'una banda, estan aquells des de Catalunya han estat anomenats, normalment, com a centralistes. Podríem anomenar-los, més pròpiament, homogeneïtzadors. Aquells que consideren que en una societat democràtica hi ha uns drets de ciutadania iguals per a tots, en el marc d'un estat comú. Però obliden que entre aquests drets, que són drets individuals, hi ha el dret a la pròpia llengua, a la pròpia cultura, a la pròpia història o als propis símbols; elements que, per sort o per desgràcia, formen part de la vida social i de la identitat dels persones. Així, l'estat comú es converteix en estat homogeni. I la tensió es resol eliminant un dels extrems: el de la diversitat. Amb la qual cosa, en el fons, en nom de l'igualitarisme s'està traint el principi d'igualtat.

El centralisme, tanmateix, es pot llegir d'altra manera. Atès que les identitats són variades, i unes són majors que les altres des del punt de vista demogràfic, el que acostumen a fer aquells que defensen aquesta visió –sabent-ho o sense saber-ho– no és tant oblidar o prescindir dels drets d'identitat, sinó més aviat consagrar la protecció jurídica d'una d'aquestes identitats particulars, això és, la majoritària, i oblidar les altres. Del tal manera que el centralisme ve a ser una forma més o menys encoberta d'identificació amb la identitat majoritària. Per aquest motiu, el centralisme a Espanya seria –tal i com s'acusa des de la perifèria, amb una dosi considerable de raó– una forma encoberta de nacionalisme espanyol o espanyolisme.

B. Per l'altra banda, tenim els nacionalistes de les nacions sense estat. Reconeixen els drets d'identitat, però els reivindiquen no tant com a drets individuals dels ciutadans, sinó com a drets

col·lectius de la nació. Què és la nació? Una suma d'individus. Qui forma la nació? En principi, tots aquells que comparteixen una mateixa identitat (cultural, lingüística, simbòlica). Però, per als nacionalistes, els drets nacionals no són drets dels seus membres, sinó drets de la nació mateixa. El normal, en el cas dels nacionalistes –també anomenats sobiranistes– és desitjar la independència de la nació, per tal que pugui formar un estat propi. Tanmateix, a manca de la possibilitat de disposar de tal artefacte polític-jurídic, apostaran molt probablement pel confederalisme.

En aquest cas, la tensió es resol sacrificant l'extrem oposat: la igualtat. Ja sigui per mitjà de la independència, ja sigui per mitjà del confederalisme, el que es busca és que la justa protecció de la diferència –en relació a la resta de ciutadans de l'estat, amb identitats nacionals i/o culturals diferents de la pròpia– que val per al cas dels drets d'identitat sigui la clau que serveixi per estendre totes les diferències que es considerin convenients en el camp dels demés drets: socials, civils i polítics. En nom de la diversitat cultural, es legitimen desigualtats en altres camps. La independència seria la culminació d'aquesta desigualtat, en la mesura que trenca de manera irreversible la igualtat de ciutadania en trencar la unitat de l'estat. Els ciutadans deixen de ser iguals de manera definitiva, en la mesura que deixen de formar part del mateix estat.

La cosa es complica encara una mica més si prenem consciència que la nació, normalment, no es simplement un conjunt de ciutadans que s'identifiquen amb una cultura, una llengua o una tradició històrica compartida. Una nació, normalment, s'identifica també amb un territori. Això obre el vell i conegut conflicte entre la comunitat territorial –els ciutadans que viuen en un territori comú– i la comunitat nacional –els ciutadans que comparteixen una identitat nacional i/o cultural comuna–. En un mateix territori, identificat amb una determinada nació, hi pot i normalment hi ha moltes identitats culturals i/o nacionals diverses. Així, quan els nacionalistes construeixen o reivindiquen el dret a la identitat com un dret col·lectiu, de la nació mateixa, sacrifiquen el principi d'igualtat en dos sentits: cap endins i cap enfora. Cap enfora, com hem dit, perquè, ja sigui per la via confederal o per la vida independentista, volen estendre les diferències necessàries en l'àmbit cultural i nacional a la resta d'àmbits: social, econòmic, etc.

Cap endins, en canvi, es donarà la desigualtat inversa. Tots els ciutadans que conviuen en el territori que configura nació, des del punt de vista geogràfic, gaudiran molt probablement dels mateixos drets en l'àmbit social, econòmic, etc. Però si la identitat és un dret col·lectiu, aquells ciutadans d'aquest territori “nacional” que no s'identifiquen amb la identitat “nacional” (col·lectiva) veuran molt probablement vulnerat el dret a la seva pròpia identitat nacional, entesa com a identitat individual. Si es pot formar part d'un territori, sense formar part de la nació que teòricament li correspon, la construcció de la identitat com un dret col·lectiu genera problemes certament molt difícils de resoldre: ¿com garantim l'igual dret a la pròpia identitat a aquells ciutadans del territori “nacional” que no comparteixen la identitat nacional col·lectiva? També cap endins, per tant, el principi d'igualtat –en aquest cas, aplicat als propis drets d'identitat– es veurà molt probablement sacrificat.

C. En tercer lloc, hi ha aquells que en l'actual debat polític espanyol actual podrien ser denominats com a federalistes –malgrat que sigui aplicat, en part, de manera equívoca-. De fet, amb aquest terme ens volem referir a aquells que, partint del fet que en una societat democràtica hi ha uns drets de ciutadania iguals per a tots els ciutadans, hi inclouen els drets d'identitat al mateix nivell que la resta de drets fonamentals –cívics, polítics i socials-. Atès que a Espanya hi ha diferents llengües, històries nacionals i cultures, la protecció d'aquests drets ens conduirà necessàriament no a un estat comú homogeni, sinó en un estat comú plural, des del punt de vista identitari. Aquesta és la perspectiva que intenta mantenir en equilibri la tensió entre ciutadania i identitat, entre igualtat i diversitat, sense sacrificar cap dels seus dos extrems.

Òbviament, plantejades així les coses, sembla que la solució federalista és la més raonable i convenient per a fer justícia a la realitat espanyola tal qual és. L'ètica aristotèlica entenia la virtut moral com un punt intermedi entre un dèficit i un excés: així la valentia era un *punt mig* entre la temeritat (excés de valor) i la covardia (dèficit de valor). Els dos extrems eren allò que el filòsof, en contraposició a la idea de virtut, considerava com a vicis. En la visió que proposem, com si d'un esquema d'ètica aristotèlica es tractés, tenim un just *punt mig* que encarnaria la “virtut política” amb la qual respondre a aquesta tensió entre ciutadania i identitat: el federalisme. I tenim dos “extrems políticament viciosos”: el centralisme, que cau en un excés d'igualitarisme mal entès, perquè sacrifica la igualtat efectiva, i el nacionalisme sense estat, que cau en un dèficit d'igualtat i un excés de diferència.

En ambdós casos es traeix la igualtat: l'igualitarisme centralista sacrifica en realitat un dels pols intrínsecs a la mateixa, l'igual dret a la identitat particular de la cultura minoritària; mentre que el nacionalisme identitari prescindeix directament de la igualtat com a principi general, cosa que no es casa gaire bé amb les bases d'un ordenament efectivament democràtic. Aquests dos “extrems viciosos”, així considerades les coses, tenen cadascun d'ells el seu perill propi. El centralisme està sempre preparat a sacrificar el pluralisme identitari i els drets lingüístics i culturals d'uns pocs, en nom d'una teòrica igualtat de drets de tots els ciutadans de l'estat. El nacionalisme, per la seva banda, en nom de la diversitat nacional, cultural i lingüística, està sempre a punt per a sacrificar la igualtat de drets entre els ciutadans de l'estat, pertanyents a diverses nacions.

De fet, el federalisme –en tant que just *punt mig*- està tan allunyat del centralisme com del nacionalisme. I en l'Espanya d'avui és, creiem, l'única forma de sortir del diabòlic xoc de trens entre els nacionalismes perifèrics, amb la seva dinàmica centrífuga, i el centralisme espanyolista, amb la seva voluntat centripèta. La proposta federal trenca aquest conflicte, en estat de perpètua retroalimentació, en la mesura que no fonamenta l'estat en cap nació particular –en el sentit cultural del terme (vegi's nota 1)- sinó en la ciutadania. Per al federalisme, a diferència dels nacionalismes, ja siguin els perifèrics o el centralista, la pertinença a la comunitat política comuna no exigeix cap identitat nacional o cultural particular, sinó el fet de ser ciutadà. El federalisme, en síntesi, proposa una aproximació *laica* al fet identitari, és a dir, al fet nacional.

2. D'allò cultural a allò polític, d'allò individual a allò col·lectiu

Cal, per tant, prendre's molt de debò la diferència entre ciutadania i identitat. El nacionalisme, en efecte, pot fàcilment caure en la temptació d'identificar-les confusament. Comporta un risc intrínsec de pretendre l'homogeneïtat i no respectar adequadament la pluralitat d'identitats. La identitat és cultural i la ciutadania és política. I el nacionalisme pretén una adequació unívoca de les geografies d'allò polític i d'allò cultural, dues geografies que en la realitat social s'interrelacionen entre sí, sens dubte, però que mai s'identifiquen.

Per això, per al federalisme, que aspira a preservar l'autonomia entre ambdues geografies, la crítica del nacionalisme forma part –inevitablement– del seu discurs públic i del seu combat per l'hegemonia ideològica. Una crítica que es deriva de la necessitat d'estar permanentment previngut i en alerta davant aquesta filosofia política que, partint com parteix dels drets dels pobles, tendeix a situar-los per damunt dels drets de les persones. És necessari recordar, doncs, que la solució federal a l'esmentada tensió parteix de la idea següent: el dret a la pròpia identitat cultural i lingüística és un dret de ciutadania, això és, un dret fonamentalment individual, i no un dret col·lectiu. Per al federalisme, els drets són drets de les persones i no de les nacions. Aquesta és la seva principal diferència respecte al nacionalisme.

Això ens serveix per aclarir millor la diferència entre el federalisme i el confederalisme d'arrel nacionalista. De quina diferència es tracta? El confederalisme considera la part que es confedera com una comunitat política sobirana, amb dret a l'autodeterminació, és a dir, a decidir si vol formar part de la confederació o si vol marxar-ne, sense que la resta de parts tinguin res a al·legar. Per al federalisme, en canvi, són els ciutadans, i no les nacions, la base de la sobirania política. Són els ciutadans aquells que, mitjançant la lliure associació, decideixen construir una comunitat política, que garanteixi els seus drets. Donat que entre aquests drets hi ha també els drets d'identitat, pertany al cor de la lògica federal construir estats molt respectuosos amb el pluralisme cultural, lingüístic i nacional.

No obstant això, la història no acaba aquí. De la mateixa manera com succeeix amb els drets socials, hi ha drets individuals que només es poden exercir col·lectivament, en grup. El dret de vaga, per posar un exemple, és un dret individual dels treballadors que s'exerceix col·lectivament. De la mateixa manera, els drets que anomenem d'identitat –cultural, nacional, lingüística– en molts casos només es poden exercir plenament si s'exerceixen grupalment. En efecte, només puc parlar la meua llengua o participar en la meua cultura, o celebrar determinats símbols o rememorar certes narracions històriques que funden una memòria comuna, en la mesura que pertanyo a una comunitat –nacional, cultural– que les manté vives i es reconeix en elles.

Per aquest motiu, cal ser extremadament flexible a l'hora d'abordar aquest punt de la qüestió. La fermesa en la defensa de la naturalesa individual –personal, ciutadana– dels drets, inclosos els drets

d'identitat, no ha d'impedir un realisme històric, social i cultural, en virtut del qual és necessari reconèixer la part de veritat que hi pugui haver en l'apel·lació als drets col·lectius. Expliquem-nos bé. És possible compatibilitzar dues coses: es pot, simultàniament, considerar que el concepte de drets col·lectius és intel·lectualment discutible i una solució políticament perillosa, i no obstant això reconèixer que apunta a un problema real, això és, la necessitat d'exercir col·lectivament de certs drets personals, com per exemple els drets d'identitat.

3. L'estat social i democràtic de dret com estat plurinacional.

L'Espanya del segle XXI té, entre les seves missions pendents, el desplegament de mecanismes jurídics que permetin resoldre de manera ordinària aquesta tensió entre allò cultural i allò polític, entre allò nacional i allò estatal, entre la identitat i la ciutadania. El dret constitucional europeu, al llarg del segle XX, segons expliquen els sociòlegs, va trobar les fórmules adequades per a *rutinitzar* el conflicte social característic de les societats capitalistes, la lluita de classes, per mitjà de les institucions de l'estat social: el diàleg social, els sindicats, la negociació col·lectiva, el dret laboral, la política fiscal, els serveis públics, etc. De la mateixa manera, el dret constitucional del segle XXI, a Espanya i a Europa, ha de trobar les institucions adequades que li permetin *rutinitzar* també el conflicte polític-cultural entre nacions -i els territoris que els corresponen- que comparteixen un mateix estat.

Europa occidental al segle XVIII va inventar l'estat *de dret* (l'imperi de la llei, la divisió de poders, etc.); al segle XIX va inventar l'estat *democràtic* (els drets d'associació, la universalització del sufragi, etc.); i al segle XX l'estat *social*, que es concreta en les polítiques típiques de *Welfare State*. Gràcies a això parlem, en la nostra Constitució o en tantes altres, d'estat social i democràtic de dret -i, si ens hi fixem, la definició segueix l'ordre invers a la gènesi històrica de cada adjectiu-. Potser les constitucions del futur acabin denominant als estats resultants de les evolucions polítiques del segle XXI alguna cosa així com estat social i *plurinacional* democràtic de dret. Almenys, això és el què convindria a Espanya. Per tal que la tensió territorial i entre nacions no posi en risc l'estabilitat constitucional i democràtica, com encara ocorre avui, de la mateixa manera que la tensió entre classes va posar en risc l'estabilitat constitucional en els dos segles passats, i avui ja no ho fa.

Per a això, per tal que l'estat sigui capaç de rutinitzar el conflicte entre igualtat i diversitat serà necessari inventar molts dispositius institucionals i jurídics, i rodar-los pacientment: Senats que reflecteixin la distribució territorial del poder polític; institucions que garanteixin la coordinació horitzontal del poder entre ens autònoms; disposicions jurídiques que facilitin la transferència de competències d'un nivell polític a un altre, en qualsevol de les dues adreces, sempre en funció d'un millor exercici de les mateixes, en termes d'eficiència, de solidaritat i de legitimitat; estatuts d'autonomia i parlaments autonòmics; mecanismes i usos que garanteixin la confiança i la lleialtat federal entre un i altre nivell de govern; tribunals mixtes, legitimats des de totes dues parts, que dirimeixin els conflictes quan sigui inevitable la judicialització; passar dels ministeris de cultura

als ministeris “de les cultures”; permetre tantes seleccions esportives com nacions componen un estat, en la mesura que les seleccions nacionals fan referència a una identitat nacional i emocional, i no a una comunitat política de ciutadans lliures i iguals; i tantes altres innovacions polítiques i jurídiques que a penes comencem a imaginar. En qualsevol cas, rutinizar un conflicte no significa eliminar-lo, sinó donar-li mecanismes d'expressió estables i civilitzats, que permetin una solució suficientment acceptable per a tots, en cada moment donat i davant de cada cas.

En realitat, aquest no és el repte només d'Espanya sinó, molt més encara, és el repte de la Unió Europea en aquest nou segle, si vol avançar veritablement pel camí de la unificació política. La integració federal dels estats europeus en una mateixa comunitat política comuna té una condició inevitable: que Europa sigui capaç de resoldre de manera satisfactòria la tensió entre una ciutadania europea comuna -utòpica fins a fa molt poc però avui ja possible, encarnada en drets, institucions i lleis comunes a tots els ciutadans de la Unió- i una impressionant diversitat d'identitats nacionals, algunes d'elles tan fortes que han estat el bressol dels més forts i més terribles nacionalismes que mai hagi conegut la humanitat.

És inimaginable que Europa sigui capaç de construir una ciutadania comuna -un feix de drets comuns a tots els seus ciutadans, una geografia política i unes institucions compartides entre tots els seus estats membres- si abans no és capaç de dotar-se de mecanismes que resolguin o, millor dit, que *rutinitzin* de manera equilibrada els inevitables conflictes nacionals i identitaris. Europa es juga aquí la possibilitat de construir una autèntica unió política perquè, diguem-ho clar: *el federalisme europeu serà un federalisme plurinacional -a més de social i democràtic- o no serà.*

CAPÍTOL 2: SIMETRIA I ASIMETRIA EN LA RELACIÓ FEDERAL DE CATALUNYA AMB ESPANYA

La voluntat de mantenir un equilibri entre *igualtat* -dels drets de ciutadania i, per tant, dels serveis públics que es deriven d'ells- i *pluralitat* -per a garantir a tots una igual protecció de la seva identitat cultural i lingüística- ha de dur-nos a defensar sense complexos, des d'una comunitat històrica com Catalunya, l'equiparació competencial entre totes les comunitats en aquelles competències que no tenen res a veure amb els drets d'identitat, de la mateixa manera que cal reivindicar amb la mateixa falta de complexos l'asimetria a nivell simbòlic, això és, en tot allò que afecta als drets d'identitat. Allò propi del model federal és garantir la *simetria* en els drets de ciutadania de tipus social, cívic i polític -la qual cosa comporta també la simetria de les competències així com de les necessitats financeres que d'elles es deriven- i garantir l'*asimetria* en totes aquelles competències i disposicions simbòliques que afecten a la plurinacionalitat de l'estat, així com al seu caràcter pluricultural i plurilingüístic. L'*extrem centralista* que hem descrit en el primer apartat reclama simetria en tots els nivells. De la mateixa manera que l'*extrem nacionalista* aspira a l'asimetria en tots els assumptes -ja sigui en la versió confederal, que suposa mantenir l'asimetria des de dintre de la comunitat política compartida, ja sigui en la versió independentista, que suposa la culminació de l'asimetria per mitjà de la desconexió completa respecte de la comunitat política més gran-

En una conferència pronunciada a Madrid a l'hivern del 2005, l'aleshores president de la Generalitat, Pasqual Maragall, s'expressava en aquests termes quan afirmava: "Ara, el nucli del pacte constitucional renovat hauria de consistir en que les nacionalitats històriques acceptin la generalització autonòmica, la igualtat competencial i l'equilibri del model, al mateix temps que les altres comunitats reconeixin la diversitat plurinacional, pluricultural i plurilingüística d'Espanya i, en conseqüència, les expressions pràctiques i simbòliques dels fets diferencials".

D'aquí que Maragall, durant el seu mandat, hagués demanat en diverses ocasions que l'article 2 de la Constitució fos reformat, perquè reconeguï la idea d'Espanya com "Nació (jurídico-política) de nacions (històrico-culturals)". La proposta era coincident amb la del president del Consell d'Estat, Rubio Llorente, quan proposava que el citat article parlés de la "unitat de la Nació espanyola, de la qual formen part les comunitats nacionals de Catalunya, el País Basc i Galícia, així com la foral de Navarra". Quan des del socialisme català es demanava que Catalunya i la resta de nacionalitats històriques apareguessin expressament citades en l'article 2, però no la resta de comunitats autònomes, no era per un afany de privilegi, sinó perquè aquest article és aquell que expressa, per antonomàsia, la dimensió identitari-nacional i lingüístico-cultural de l'estat.

Es reclamen asimetries en aquella part de la norma bàsica que no té a veure ni amb les competències ni amb el finançament, sinó més aviat amb el reconeixement de la pluralitat nacional inherent a la societat espanyola. Només aquesta asimetria permet un tracte igual per a totes les nacions (culturals) que comprèn l'estat. I només un redactat d'aquest calibre permetria descontaminar el concepte de "Nació espanyola" que avui apareix en l'article 2 de la Constitució, això és, descarregar-lo de les seves ressonàncies nacionalistes espanyoles i assegurar una única interpretació d'aquest terme com a nació política o, el què és el mateix, com a "nació de ciutadans".

D'altra banda, que les comunitats històriques accepten la generalització competencial i financera significa, en primer lloc, que totes aquelles competències -i les seves respectives fonts de finançament- que rebí una d'aquestes comunitats i que no tinguin a veure directa o indirectament amb el seu fet diferencial -en el cas de Catalunya, per exemple, la cultura, la llengua, el dret civil o l'organització territorial interna de la comunitat- han de poder ser *generalitzables* a la resta de comunitats que ho desitgin.

Tanmateix, *generalitzables* no té per què significar, sempre i en tots els cas, *generalitzades*. Ens explicarem, pas per pas. Al nostre parer, un sistema federal de distribució del poder polític i administratiu -i de les competències i del finançament en els quals es concreta aquest poder- requereix de principis d'organització inter-territorial justos, clars i acceptables per a tots. Manllevant un concepte habitual en la filosofia política contemporània, podríem dir que un sistema federal requereix alguns *principis de justícia* que fonamentin la seva organització interna i la seva distribució de poder. D'acord amb tot el què hem dit fins ara, son dos els *principis de justícia*

que haurien de regir les relacions entre les parts –és a dir, entre les comunitats autònomes, en el cas d'Espanya- en qualsevol sistema federal.

Partim de la premissa –tal com succeeix no només a Espanya, sinó en la majoria d'Estats federals- que hi ha comunitats que, per la seva tradició històrica, per la seva embranzida econòmica, per la seva especificitat cultural, tenen un nivell competencial de partida superior a les altres. És a dir, comunitats que van per davant i altres que van per darrere en el procés d'assumpció de competències procedents de l'administració central. Acceptada aquesta premissa, els dos *principis de justícia* serien els següents. Primer: les comunitats més avançades no poden impedir que les comunitats més endarrerides les atrapin competencialment –si aquestes estan en condicions de fer-ho- amb la voluntat de mantenir una situació de *diferència* en relació a aquells assumptes en els quals no hi ha cap motiu per fer-ho. Exemple: Catalunya no hauria de demanar per a ella un model de concert econòmic que no sigui generalitzable a la resta de Comunitats Autònomes que també el vulguin, amb l'argument que vol mantenir la seva *diferència* en aquest assumpte, perquè aquest assumpte serveix per finançar serveis públics que es deriven de drets fonamentals que són exactament iguals per a tots.

Segon principi: les comunitats menys avançades en el procés d'assumpció competencial no tenen dret a impedir que les més avançades vagin per davant, pel fet que elles no siguin capaces d'atrapar-les. Exemple: que La Rioja no tingui possibilitat alguna de tenir un aeroport transoceànic no ha de significar que la gestió dels aeroports transoceànics que en un territori català no pugui ser cedida a la Generalitat de Catalunya, amb l'argument que aquesta competència no es podria generalitzar a totes les comunitats. Per últim, és important que el primer principi de justícia federal no serveixi d'excusa per a violar el segon. Que una competència sigui susceptible de ser transferida –d'acord amb unes disposicions constitucionals rígides pel principi de subsidiarietat- és un assumpte, i que totes les comunitats estiguin capacitades per a assumir-la és una qüestió certament diferent.

En síntesi, es tracta de dos *principis de justícia inter-territorial* senzills, que en realitat es redueixen a un: cap comunitat té dret a determinar el sostre competencial de les altres. Ni les més avançades poden frenar les menys avançades, ni aquestes poden frenar les més avançades. El sostre comú l'ha de determinar la Constitució. Aquesta, a l'hora de determinar aquest sostre, hauria de regir-se pel principi de subsidiarietat, tal com aquest s'ha d'entendre en un estat social: les competències han d'estar en el nivell institucional i administratiu que garanteixi una prestació de major qualitat, de major eficàcia i amb major capacitat per a enfortir la cohesió social i la igualtat d'oportunitats. Aquest és el criteri segons el qual, al nostre parer, ha de funcionar un model d'estat federal, però –que quedi ben clar- *només* pel què fa a aquelles competències que estan subjectes al principi de simetria o, dit més precisament, al principi de generalització. Perquè hi ha competències que són privatives per naturalesa d'algunes comunitats històriques amb caràcter nacional, és a dir, els són privatives per definició i de manera necessària: aquelles que afecten als drets d'identitat

dels ciutadans d'aquestes comunitats i que, per això, són específiques d'aquestes comunitats i no generalitzables a la resta.

Ens permetrem de posar una hipòtesi extrema, que ens permeti, per reducció a l'absurd, fer pedagogia en relació a aquesta qüestió. Si la comunitat autònoma de La Rioja decidís posar en un eventual nou Estatut que “La Rioja és una nació”, aleshores hauria desvirtuat, volent-lo o sense voler, l'Estatut de Catalunya quan aquest diu, al seu preàmbul, que “Catalunya és una nació”. Precisament, allò que volem dir els catalans amb la paraula “nació” és que la història i el present de la nostra societat fan d'ella una *realitat* diferent d'allò que pugui ser La Rioja. ¿Pot haver-hi *nació* sense, per exemple, una llengua pròpia, sense una especificitat cultural significativa, sense una memòria col·lectiva com a comunitat o sense unes institucions pròpies? ¿Pot haver-hi *nació* sense una suma de totes i cadascuna d'aquestes coses, entre d'altres?

En canvi, d'altres competències poden estar repartides asimètricament però no de manera necessària ni definitiva, sinó en funció de l'evolució política, social i econòmica de cada comunitat, sense que això signifiqui que en el futur no puguin generalitzar-se a totes elles. Són les competències de les quals disposen només algunes comunitats però que, tanmateix, no són privatives d'aquestes, competències asimètriques de manera contingent o, si es prefereix, de manera provisional, perquè no està escrit enlloc que en un moment determinat no es generalitzin a la resta de comunitats, si aquestes adquireixen la capacitat i la voluntat per fer-ho. Es tracta d'aquelles competències que, tot i estar subjectes al principi de generalització, es transfereixen a les diferents comunitats a ritmes diferents, en funció de les seves diferents capacitats.

Son dues, per tant, les raons que poden justificar l'*asimetria* competencial en un *estat social i democràtic de dret descentralitzat* que, fent honor al seu nom, vulgui garantir la igualtat entre tots els ciutadans. I cap de les dues atempta contra aquell valor -la igualtat- que certament ha de ser sempre el més apreciat en tota societat democràtica.

CAPÍTOL 3: UN FEDERALISME AMB DUES FUNCIONS

Si alguna cosa es fa necessària en aquests moments, tan a Catalunya com a Espanya, és la propagació, la difusió, l'extensió i l'enfortiment de la cultura i el discurs federalista. Perquè la solució, com diem, alhora més desitjable i més factible pels problemes de Catalunya, d'Espanya (i -no ho oblidem!- d'Europa), passa per la lògica federal.

Una lògica que, a diferència del federalisme clàssic, ja no es limita a distribuir el poder verticalment entre diferents nivells de poder, entre un govern central i unes unitats federades. No. Això seria resoldre senzillament el repte de la subsidiarietat. Però a Catalunya i a Espanya al federalisme no li demanem que faci només això sinó, també, que faci una altra cosa: que resolgui el repte de la plurinacionalitat. Aspirem a un *nou federalisme*, al qual li demanem que, a diferència del federalisme clàssic, no faci una cosa sinó dues.

És veritat que el federalisme clàssic no està preparat per a aquesta doble funció. Però per alguna cosa està la història de les formes polítiques: per fer que aquestes evolucionin, per fer que s'inventin noves solucions a nous problemes. El federalisme centrat exclusivament en la subsidiarietat intenta respondre al principi de l'eficiència del serveis públics, al principi de la proximitat. Aquest federalisme en té prou amb ser *simètric*, a nivell competencial, entre les diferents unitats federades. El federalisme centrat en la plurinacionalitat intenta resoldre l'encaix entre una ciutadania comú, igual a tothom, i una identitat nacional diversa. Aquest altre federalisme necessita incorporar elements d'asimetria competencial entre les unitats federades (molt especialment a nivell simbòlic).

A Catalunya, a Espanya, al federalisme li demanem que afronti simultàniament tots dos reptes. Ha de ser un federalisme ni simètric, ni asimètric, sinó totes dues coses alhora: capaç de combinar simetria i asimetria, en la mesura que vol resoldre al mateix temps el repte de la descentralització (que exigeix simetria competencial) i el de la pluralitat identitària (que reclama asimetria). Dependrà de cada àmbit competencial.

El més interessant del cas és que si aquest nou tipus de federalisme no l'inventem a Espanya, el més probable és que s'acabi inventant igualment. En efecte, l'haurà d'inventar Europa, si vol avançar realment pel camí de la seva integració política. En efecte, a la Unió Europea hi ha nacions amb una identitat, una història, una tradició, una llengua tan poderoses, que cap d'elles estarà disposada a deixar-se "representar" per una altra nació que no sigui ella mateixa. Al mateix temps, però, caldrà avançar cap a la ciutadania europea comuna si volem, de veritat, construir l'Europa política que, d'una manera o altra, ha de ser l'Europa dels ciutadans.

Per això, Europa té un gran repte: construir una veritable unitat política –cosa que només es pot aconseguir per mitjà d'una perspectiva federal- respectant la seva realitat sòlidament i irreversiblement plurinacional. Si la UE vol avançar cap a la seva integració política, caldrà que aprengui a encaixar -de manera creativa, justa i democràtica- les seves diverses identitats amb una ciutadania comú, igual per a tots els europeus. I caldrà que faci d'aquesta tensió entre ciutadania (única) i identitats (plurals) el principal estímul de la seva innovació institucional. En síntesi: *la Unió política Europea serà federal o no serà; el federalisme europeu serà plurinacional no serà.*

Alguna cosa similar passa amb Espanya, ja ara. Espanya és una realitat plurinacional. I aquesta realitat no és sostenible a mig termini si l'organització territorial i simbòlica de l'Estat descansa sobre una filosofia i una arquitectura centralista. Potser el referèndum d'autodeterminació sigui més improbable que una reforma federal de la Constitució. Però ens atrevim a dir que, a mesura que passa el temps, el referèndum d'autodeterminació cada vegada és més factible que una Espanya incapaç d'avançar definitivament cap al federalisme.

Per això, com dèiem, cal mantenir i reforçar la pedagogia federal. Des de Catalunya i des d'Espanya. Cal teixir les xarxes i les complicitats necessàries per tal d'impulsar aquesta pedagogia. Tard o d'hora els fruits arribaran.

CAPÍTOL 4: UNA REFORMA DE LA CONSTITUCIÓ EN PRO D'UN ESTAT FEDERAL PLURINACIONAL

La nostra Constitució, després de més de trenta anys de democràcia, no acaba de resoldre de manera satisfactòria ni el repte de la descentralització (federalisme clàssic) ni el repte del reconeixement (federalisme plurinacional). Per això, tot i que avui pugui semblar una quimera, als federalistes ens sembla important posar sobre la taula la necessitat, a mig termini, d'una reforma de la Constitució, per avançar cap a un model més clar i definit d'Estat federal on la plurinacionalitat hagi estat plenament assumida. De la mateixa manera que des del món independentista s'ha estat molt actiu en la construcció d'un imaginari, una èpica i una poètica pròpies, creiem que aquesta tasca ha estat insuficient des del món federalista. Una proposta de reforma federal de la Constitució serviria per contribuir a omplir aquest buit. Vindria a fer la funció que en el món sobiranista ha fet un hipotètic referèndum d'autodeterminació.

Sense ànim de ser exhaustius, una reforma de la Constitució hauria d'instaurar un Senat federal, hauria de consagrar la plena oficialitat de totes les llengües de l'estat, hauria de garantir un model cristal·linament federal de finançament, així com una organització federal de la justícia. Hauria, també, de garantir unes infraestructures terrestres en xarxa o la distribució entre diferents ciutats de l'estat de les seus de les principals institucions de l'estat. Però, a banda de tot això, una Constitució federal es jugaria el seu èxit o el seu fracàs a l'hora de buscar la solució a aquests dos reptes: per una banda, com concretar el reconeixement de la plurinacionalitat de l'estat; per l'altra, com distribuir les competències, tan des del punt de vista vertical com des del punt de vista horitzontal. Proposem aquí quins haurien de ser, al nostre parer, els principis generals que haurien de guiar la solució a aquests dos temes crucials.

1. Plurinacionalitat de l'estat federal (o com desacoblar la comunitat nacional de la comunitat política)

Un estat federal que reconegui plenament la seva plurinacionalitat significa: a) Que l'estat reconeix l'existència de diverses identitats nacionals, relatives a les diferents nacions que hi ha en el seu sí, cadascuna de les quals ve definida, de manera principal però no exclusiva, per una de les llengües oficials de l'estat i per la cultura que li és associada; b) Que totes les identitats nacionals gaudeixen del mateix estatus jurídic, independentment del seu pes demogràfic; c) Que l'estat no s'identifica de manera preferent amb cap de les identitats nacionals que reconeix en el seu sí i que les empara i protegeix totes; d) Que també algunes comunitats federades són plurals des del punt de vista de la identitat nacional dels seus ciutadans; e) Que la Constitució reconeixerà explícitament aquest caràcter plurinacional de l'estat i d'algunes comunitats federades, i establirà totes les expressions pràctiques i simbòliques que es deriven d'aquest reconeixement.

Malgrat que aquests cinc principis puguin semblar simplement de sentit comú, tenen unes implicacions que van molt més enllà del que pugui semblar a primera vista. D'entrada, el primer objectiu és desacoblar el concepte d'estat del de nació. Un estat pot albergar diverses nacions. D'aquí que el considerem un estat plural. Tanmateix, en realitat hi ha diverses maneres de fer això. Una opció és considerar que a cadascuna de les nacions que conviuen en l'estat li correspon un territori determinat. En aquest cas, estariem hauriem desacoblat la idea d'estat de la idea de nació, però a canvi de fer un nou acoblament entre la idea de nació i la idea de comunitat autònoma (per dir-ho d'acord amb l'estructura territorial vigent avui a Espanya) o, si es vol, de comunitat federada. Cada nació es correspondria a un territori, a una comunitat. En aquest cas, l'estat seria plural en la mesura que seria la suma de comunitats nacionalment diferenciades entre sí, però en la mesura que cadascuna d'elles s'identifica amb una única nació.

No és aquesta la nostra proposta. Nosaltres diem que l'estat és nacionalment plural, però que les comunitats federades també ho són. Per tant, proposem un concepte *no territorial* de la nació. O, si es vol, per dir-ho de manera menys provocadora, proposem que en un mateix territori puguin coexistir diverses nacions, en la mesura que aquestes depenen fonamentalment de les identifications nacionals dels ciutadans que hi viuen. Espanya, en tant que estat, és plural, des del punt de vista nacional, però Catalunya, en tant que comunitat autònoma, també ho és. De fet, només cal recordar la clàssica enquesta del CEO per constatar que de la mateixa manera que moltes persones que tenen una forta identificació nacional catalana viuen a Espanya, moltes persones amb una explícita identificació nacional espanyola viuen en el territori de Catalunya.

Es més, algunes persones que viuen a Catalunya, la majoria, afirmen tenir una identitat complexa o compartida, en la mesura que es consideren tan aviat catalans com espanyols, en proporcions diverses. Per tant, Catalunya és plural des del punt de vista nacional en dos sentits: perquè en ella hi viuen persones amb identitats nacionals diverses, i perquè en ella hi viuen persones amb una identitat nacional mixta o complexa.

La nostra proposta parteix, per tant, de l'intent de distingir la ciutadania de la identitat, és a dir, distingir –tot i que sense oblidar la seva interrelació– la comunitat política de la comunitat cultural o nacional. Perquè ens sembla que és l'única solució als problemes d'Espanya i, per elevació, als problemes del federalisme plurinacional. La comunitat política és objectiva i ve definida i delimitada pel dret. La comunitat cultural implica l'àmbit subjectiu i podríem dir que el dret, pròpiament, no la defineix sinó que més aviat la reconeix.

Un exemple concret potser servirà per aclarir els contorns de la nostra proposta, que no vol sinó assumir la realitat tal i com és i donar-li la formulació jurídica que més li escau. Parlem de desacoblar les comunitats polítiques de les identifications nacionals (i, per tant, de les comunitats nacionals). Pot semblar estrany, però de fet la realitat ja és així. Per una banda, un ciutadà que

visqui a Catalunya forma part de dues comunitats polítiques: forma part d'Espanya, que és, en tant que estat, una comunitat política; i forma part de Catalunya, que, en tant que Comunitat Autònoma, és també una comunitat política. Aquest ciutadà forma part de totes dues comunitats polítiques sense contradicció. I en forma part de manera necessària, vulgui o no vulgui. Totes dues comunitats polítiques compten amb les seves institucions, tenen una delimitació territorial precisa i són responsables d'unes determinades polítiques públiques, que serveixen per garantir uns determinats drets del ciutadà en qüestió. Tot això ho delimita el dret i és en aquest sentit que diem que es tracta d'un àmbit *objectiu*.

Per l'altra, aquest ciutadà que viu a Catalunya, pot tenir una identitat nacional exclusivament catalana, exclusivament espanyola o compartida. Es a dir, pot formar part d'una comunitat nacional, de l'altra o de totes dues. Per tant, a diferència de les comunitats polítiques, que no es trien, en el cas de les comunitats nacionals les possibilitats són variades. Arribats a aquest punt, doncs, les diferències entre els dos ordres –el polític-jurídic i el nacional o cultural- haurien d'estar clares. No es pot no formar part de les dues comunitats polítiques i, en canvi, es pot no formar part de les dues comunitats culturals. Es pot formar part, sense contradicció, de la comunitat política espanyola i en canvi no sentir-se part de la comunitat nacional espanyola. De la mateixa manera, es pot formar part de la comunitat política catalana i, en canvi, no sentir-se part de la comunitat nacional catalana. Ara bé, qui visqui a Catalunya no pot no formar part de la comunitat política catalana, encara que no se senti part de la comunitat cultural catalana. I de la mateixa manera, un ciutadà de Catalunya no pot no formar part de la comunitat política espanyola encara que no se senti part de la comunitat política espanyola.

Creiem que només la proposta de desacoblar la geografia d'allò nacional de la geografia d'allò polític pot donar solució a aquesta realitat, a aquest galimaties de pertinences nacionals i ciutadanes polítiques. Perquè de fet, la realitat ja és així: les ciutadanes polítiques ja estan desacoblades de les pertinences nacionals. Tanmateix, en comptes de viure això com un problema, com una situació provisional, a superar, hauríem de donar-li plena carta de naturalesa jurídica. I l'única manera de fer-ho, al nostre entendre, és desacoblar l'estat d'una nació concreta (en el nostre cas, la nació espanyola) i desacoblar la comunitat federada d'una nació concreta (en el nostre cas, la catalana). La Constitució ha de reconèixer i emparar totes les identitats nacionals -i, per tant, totes les nacions- per igual i ha donar-los a totes elles el mateix estatut jurídic.

En aquest sentit, la superposició en un mateix territori de dues comunitats polítiques obeeix a una lògica completament diferent de la superposició en un mateix territori de dues comunitats nacionals. En el primer cas, estem davant de la lògica de la descentralització: una comunitat (l'estat) és d'àmbit territorial superior i l'altra d'àmbit territorial inferior (la comunitat federada) i l'estat inclou en el seu territori el total del territori de la comunitat federada. De fet, la comunitat federada és una part de l'estat i es relacionen entre sí a través del principi de la divisió vertical de

competències i la comunitat federada és el fruit de la descentralització de l'estat. No hi ha tant una relació de jerarquia sinó de divisió competencial entre una i l'altra.

En el segon cas, les dues comunitats nacionals poden coexistir en un mateix territori com a comunitats de status jurídic idèntic. Una comunitat nacional no es fruit de la descentralització de l'altra, sinó que la relació entre elles és estrictament horitzontal. No hi ha divisió de competències entre elles, sinó que són opcions alternatives d'exercir la mateixa funció: la de proporcionar una identitat nacional als ciutadans i una comunitat nacional en la qual projectar aquesta identitat. Són comunitats que coexisteixen sense relació vertical de cap mena, per molt que els àmbits territorials en els quals l'una i l'altra s'expressen siguin d'abast molt diferent. El més interessant del cas és que, coexistent en un territori sense més vincle entre sí que la mera coexistència —o, si es vol, la interacció entre l'una i l'altra i la contaminació recíproca que aquesta coexistència provoca— els ciutadans que hi viuen poden tenir un sentiment de pertinença simultània a totes dues comunitats, en aquells casos d'identitat nacional compartida o complexa.

Tanmateix, insistim, no s'és alhora espanyol i català en el mateix sentit quan aquesta doble pertinença es refereix a les comunitats polítiques que quan es refereix a les comunitats nacionals. En el primer cas, se n'és es vulgui o no es vulgui. En el segon, s'és totes dues coses alhora si es vol. Però si no es vol, un pot ser només espanyol o només català o, fins i tot, no tenir cap identificació nacional definida, en un esforç de laïcitat nacional extrema.

2. Distribució vertical de les competències: el principi de subsidiarietat

El segon repte a resoldre, el de la distribució de les competències, implica de fet dos reptes diferents. Per una banda, tenim l'assumpte de com distribuir les competències entre el nivell central d'un estat federal i les comunitats federades. Per l'altre, tenim el tema clàssic de l'emulació competencial entre comunitats federades (CC.FF.) o, el què és el mateix, la distribució horitzontal de competències.

Comencem exposant quins haurien de ser, al nostre parer, els criteris d'un estat federal des del punt de vista de la distribució vertical. D'entrada, les competències hauria d'estar en el nivell de govern més adequat per garantir els drets dels ciutadans. Per tal de garantir això, una constitució federal hauria de disposar dues llistes de competències i una "clàusula de competència estatutària". La primera llista contindria les competències de caràcter exclusiu del nivell federal; la segona llista contindria la llista de competències compartides entre el nivell federal i les CC.FF.; la "clàusula de competència estatutària" atribuiria a les CC.FF. el dret de legislar i de fer polítiques de manera exclusiva en totes les competències no contingudes en cap de les dues llistes anteriors.

El principi per delimitar el contingut de cada llista hauria de ser el *principi de subsidiarietat*, tal i com aquest ha de ser entès en el marc d'un *estat social i democràtic de dret*: les competències s'han

d'atribuir al nivell institucional que garanteixi una prestació de major qualitat i de major eficàcia de les mateixes, i amb més capacitat per a enfortir la cohesió social i la igualtat d'oportunitat de tots els ciutadans.

Per tal d'eliminar al màxim la conflictivitat competencial, les dues llistes recollides en la Constitució haurien de ser clares i precises en la definició i la delimitació de les respectives competències. La lleialtat institucional *vertical* quedaria garantida per aquestes disposicions constitucionals i, al mateix temps, seria un requisit per a la seva correcta aplicació.

Pel que fa a les competències compartides, es limitarien als casos estrictament necessaris i s'evitaren sempre que la Constitució pugui efectuar una divisió de la matèria compartida en sub-matèries exclusives a repartir entre el nivell federal i les CC. FF. Quan les competències compartides siguin imprescindibles, el poder legislatiu federal es reservaria el dret a dictar les bases i les CC. FF. tindrien el dret a desenvolupar les seves polítiques –inclosa la legislació corresponent a aquestes– d'acord amb aquestes bases. A més, la Constitució delimitaria de manera clara el concepte de bases i garantiria que la normativa de bases es concreti en tot cas en forma de legislació, exclouent la possibilitat de desenvolupar-la per mitjà de normes administratives o governamentals.

Pel que fa a la “clàusula de competència estatutària”, els Estatuts de les CC.FF. podrien especificar amb tot el detall que considerin necessari quines són les competències exclusives que corresponen a les seves institucions. En aquest sentit, els estatuts són l'expressió de l'autogovern de les CC.FF. i la seva plasmació jurídica. I la “clàusula de competència estatutària” seia la garantia constitucional d'aquest autogovern.

3. Simetria i asimetria competencial entre comunitats (o els límits del “*café para todos*”)

El segon repte, en el qual ens juguem de fet la justícia i l'estabilitat a llarg termini d'un model federal per a Espanya, és aquell que ens ha de servir per entendre en quina mesura un estat federal ha de ser simètric, pel què fa a la distribució horitzontal de competències, i en quina mesura és just i necessari que sigui asimètric. Podem establir, d'una manera clara i irrevocable, quines són les fonts legítimes de l'asimetria? Els defensors del federalisme plurinacional només podem respondre afirmativament a aquesta resposta.

D'entrada, un estat federal plurinacional defugui tant la situació d'homogeneïtzació competencial sistemàtica (el “*café para todos*”) com les situacions de privilegi competencial entre diferents comunitats federades. Per tal d'aconseguir-ho, la Constitució federal plurinacional hauria d'establir amb claredat en quins casos la simetria ha de ser el criteri de la distribució competencial entre comunitats federades i quines són les causes legítimes d'asimetria competencial entre elles. Aquestes causes, al nostre parer, poden ser de tres menes:

- En primer lloc, la Constitució hauria de reconèixer que aquelles comunitats federades (CC.FF.) en les quals una part important dels seus ciutadans tenen una identificació nacional diferenciada de la majoritària en el conjunt de l'estat han de disposar de les competències necessàries per tal de garantir la normal expressió d'aquesta especificitat nacional, inclosa la seva projecció internacional. La llengua en la qual es fonamenta, de manera principal tot i que no exclusiva, aquesta identificació nacional hauria de ser l'objecte central d'aquestes competències específiques. (Aquest reconeixement seria font d'una *asimetria formal* –i per tant permanent- entre les competències de les diferents CC.FF.)

- En segon lloc, la Constitució hauria de reconèixer els drets històrics d'aquelles CC.FF. que disposen d'institucions, tradicions jurídiques, realitats lingüístico-culturals o sistemes fiscals preexistents a la pròpia Constitució i que, per no ser incompatibles amb els seus principis, aquesta assumeix i empara. (Com en el cas anterior, aquest reconeixement serà font d'una *asimetria formal* –i per tant permanent- entre les competències de les diferents CC.FF.)

- En tercer lloc, pel què fa a la resta de competències, la Constitució –per mitjà de les dues llistes més la “clàusula de competència estatutària”- hauria d'establir d'entrada un marc de simetria competencial. Tanmateix, també en aquestes competències teòricament simètriques hi hauria d'haver un marge per a l'asimetria, derivada dels processos d'equiparació competencial entre les CC. FF. –és a dir, els processos d'emulació pel què fa al seu procés d'exercici i assumpció de noves competències-. Aquests processos s'haurien de regir per aquests dos “principis de justícia interterritorial”:

a) Cap comunitat federal amb un baix nivell d'autogovern no podrà impedir a una altra que avanci en el seu procés d'assumpció i en l'exercici de les seves competències -sempre i quan aquest procés no contradigui les dues llistes competencials de la Constitució- pel fet de no poder avançar a un ritme similar.

b) Cap comunitat federal amb un alt nivell d'autogovern no podrà impedir a una altra que avanci en el seu procés d'assumpció i en l'exercici de les seves competències, -sempre i quan aquest procés no contradigui les dues llistes competencials de la Constitució- amb l'objectiu d'evitar que la resta de CC.FF. s'equiparin amb ella.

Aquests dos principis permetrien una *asimetria material (de facto)* -i per tant reversible- entre les competències de les diferents CC. FF. en el marc d'una *simetria formal (de iure)* -i, per tant, potencial- entre aquestes competències. A més, aquests dos “principis de justícia interterritorial” haurien de garantir la lleialtat institucional *horitzontal*, que al mateix temps seria un requisit per a la seva correcta aplicació.

Tot i que, tot plegat, tot això pugui semblar una mica tècnic, estem davant de problemes crucials. Aquells problemes que, de fet, han impedit que avui per avui la societat catalana pugui donar per resolt el problema de l'”encaix” de Catalunya en el conjunt d'Espanya. I el què aquí es proposa, sota l'aparença de criteris massa formalistes, no vol ser sinó una solució que pretén instaurar –amb un excés d'optimisme, si es vol– una fraternitat justa i lliure amb la resta de l'Estat, lluny de la ruptura derivada de la constatació d'un fracàs. En tot cas, perquè Catalunya segueixi formant part d'Espanya de manera estable, estem persuadits que caldria avançar tard d'hora pels camins de reforma constitucional a penes esbossats en aquest capítol.

CAPÍTOL 5: ELS SOCIALISTES CATALANS I EL FEDERALISME (JA CREUADES LES PORTES DEL SEGLE XXI).

Resumim, per acabar, els motius pels quals, al nostre parer, és necessari mantenir viva l'opció federalista, de la qual l'esquerra catalana ha estat la pionera des de l'inici de la democràcia a Espanya. En resum, quatre són els motius principals d'aquesta aposta: 1. El federalisme és el mecanisme que millor pot resoldre la tensió entre una ciutadania única (principi il·lustrat) i una identitat plural (principi romàntic). 2. Cal inventar un *nou federalisme*, capaç de fer dues coses i no una: que respongui simultàniament al repte de la descentralització (principi de subsidiarietat) i al repte de la plurinacionalitat (principi de la diversitat). 3. Si no inventem aquest federalisme a Espanya, l'haurèm d'inventar igualment per a fer possible la unió política d'Europa. 4. Una reforma federal de la Constitució espanyola no només és més desitjable, sinó que és també més viable que una solució independentista per al futur de Catalunya.

A l'hora de fer pedagogia federal, els federalistes de l'esquerra catalana hem hagut de contrastar les nostres idees amb totes les altres propostes relatives a l'organització territorial (i simbòlica) d'Espanya. El nostre federalisme, alhora simètric i asimètric, no pot coincidir plenament amb cap de les altres postures i, al mateix temps, estem fermament convençuts que és l'única que propicia un punt de trobada, alhora coherent conceptualment i políticament viable, entre totes elles.

Així, el federalisme alhora simètric i asimètric de l'esquerra catalana es troba al bell mig de totes les batalles, enfrontat alhora amb tots els actors polítics en disputa. Però, per això mateix, creiem que és l'única solució possible a aquest vell conflicte que tenalla el futur de l'estat espanyol. Tenim clares, doncs, les diferències entre el federalisme de l'esquerra catalana i la resta de propostes territorials:

1. Contra un PP que vol un estat centralista, els federalistes catalans volem un Estat descentralitzat entre les diverses CC.AA.; contra un PP que vol un Estat culturalment, nacionalment i lingüísticament homogeni, els federalistes catalans volem un estat plural des del punt de vista identitari.
2. Davant d'una ERC que creu que tota nació, pel fet de ser-ho, té dret a un estat

propi i que creu que l'exercici del dret a l'autodeterminació s'expressa de manera plena per mitjà de la independència, els federalistes d'esquerres creiem que la millor manera de defensar els drets dels ciutadans que s'identifiquen amb la nació catalana és una Espanya federal, capaç de reconèixer plenament les diferents nacions que hi conviuen.

3. Davant d'una CiU que creu que l'únic model territorial just amb la nació catalana és un confederalisme sistemàticament asimètric (en tots els àmbits competencials, tan el cultural i lingüístic, com el financer, infraestructures, etc.), els federalistes d'esquerres considerem que l'estat federal plurinacional ha de combinar de manera justa simetria i asimetria. Com és ben sabut, no hi ha cap cas a la història moderna de confederalisme que hagi estat sostenible en el temps: tots els sistemes confederals han evolucionat ja sigui cap al federalisme (cas de la Confederació Helvètica), ja sigui cap a la disgregació i, per tant, a la secessió d'alguna o totes les seves components (cas de l'imperi Austro-Húngar).
4. Davant d'un PSOE que, sovint, entén el federalisme (quan l'entén) d'acord amb la seva formulació clàssica, és a dir, com un federalisme estrictament i sistemàticament simètric, els federalistes catalans hem après que el federalisme a Espanya ha de simultàniament simètric i asimètric. El federalisme a Espanya es desenvolupa necessàriament en un context plurinacional i, per això, ha de combinar elements de simetria i d'asimetria, segons els àmbits competencials. No pot ser un *federalisme clàssic*, sinó que ha de ser un *nou federalisme*, capaç de fer dues coses (diversitat + descentralització) i no només una.

En la confrontació amb aquestes diverses postures, el federalisme d'esquerres català ha anat afinant els seus conceptes, ha anat enfortint les seves propostes, en un lent però sòlid procés de precipitació programàtica. El fet d'estar en un punt central, en relació a totes les altres posicions, explica la situació de tensió en la qual estem permanentment situats pel què fa a aquest debat sobre el model territorial d'Espanya. Però permet, també, augurar un futur fructífer a les nostres propostes.

NOTES

¹ Aquest assaig és el resultat de la reelaboració de textos publicats anteriorment en diversos formats, relligats aquí per primera vegada. Per una banda, hi ha parts de l'article titulat "Federalisme de la diversitat, en nom de la igualtat" publicat primer en castellà per la Fundació Catalunya segle XXI en el volum *Hacia una España plural, social y federal* i posteriorment, en una versió corregida, en català en el volum *Una idea de Catalunya*, publicat per Pagès editors dins la col·lecció "Els anys que vénen". En segon lloc, hi ha part de les notes publicades en el blog de l'autor, www.tcomin.blogspot.com, sota el títol "Federalisme, ara més que mai". En darrer lloc, s'han utilitzat part dels textos del "Decàleg" de la campanya Via federal de Ciutadans pel Canvi.

² Utilitzem l'adjectiu nacional d'acord amb una accepció particular del terme nació: l'accepció que entén la nació com una "comunitat cultural", i no el sentit jurídic-polític del terme, que ve a utilitzar el terme nació com sinònim del concepte d'Estat. En tot cas, una "comunitat cultural" es pot entendre a si mateixa com "comunitat política", o pot posseir algunes de les atribucions característiques d'una "comunitat política", sense que per això calgui identificar -en un exercici de reduccionisme injustificat- el concepte jurídic de nació amb totes les seves atribucions -que inclou la sobirania com característica fonamental- i el concepte cultural nació. Mentre que el primer prové del camp del Dret, per al segon és més aviat necessari acudir a l'àmbit de la Sociologia.

ARTICULACIÓN FEDERAL DE ESPAÑA: ¿UN IMPOSIBLE NECESARIO?

JOSÉ ANTONIO PÉREZ TAPIAS

I) LA CUESTIÓN DE LAS NACIONES EN UNA ESPAÑA PLURAL

Uno de los lugares comunes al hacer balance de nuestra transición democrática es considerar que la llamada “cuestión nacional” quedó resuelta con la Constitución de 1978. El artículo 2 y el título VIII, relativo a la configuración de las Comunidades Autónomas –titulado exactamente “De la Organización Territorial del Estado”–, son sin duda piezas decisivas para el Estado social y democrático de derecho que la Constitución perfila. Sin embargo, siendo cierto que a partir de la Constitución se ha dado un proceso sorprendente de descentralización política, y no meramente administrativa, que dejó a tras al Estado unitario y centralista del pasado, no lo es menos que con ello no han quedado resueltas todas las “lagunas” que encierra el mapa autonómico español. Es decir, la “cuestión nacional” ha sido encauzada, pero no zanjada de una vez por todas. Hay que hablar, la vista de una terca realidad, de las “cuestiones nacionales”, afrontando sin rodeos la pluralidad nacional de España y lo que ha de ser su mejor tratamiento político y jurídico para un futuro de largo plazo. El hecho de que la Constitución, como en otras ocasiones (II República) no haya decidido qué tipo de Estado es el Estado español se revela, más allá de las disquisiciones teóricas, como un problema político pendiente de solución, el cual proyecta tal indefinición en la dinámica política de nuestro país.

Se puede decir que la descentralización política del Estado español propiciada por la Constitución y encarnada en las 17 Comunidades Autónomas hoy existentes ha sido un logro político de primer nivel, con incidencia directa no sólo en la realidad del Estado autonómico resultante, sino en sus dinámicas sociales, culturales y económicas. Hay que destacar que lo que empezó siendo un planteamiento autonomista para dar solución a las “nacionalidades históricas” ha ido mucho más lejos al ser a la postre la vía a la que todas las demás comunidades autónomas se han sumado. Ese éxito, que puede mencionarse como el de la vía del artículo 151 de la Constitución, a la que se acogió Andalucía como primera autonomía “no histórica” que accedía, incluido el referéndum sobre su Estatuto, a una autonomía plena, y que es la vía a la que se han ido aproximando todas las demás Comunidades, aunque empezaran utilizando el procedimiento previsto en el artículo 143, no deja de conllevar algún problema, como es la disolución por extensión de las especificidades a las que jurídica y políticamente aspiraban los nacionalismos de las Comunidades llamadas históricas. Si se piensa que eso no debía ser así, el caso es que de hecho es así, lo que redundará en que se sube el listón de la insatisfacción crónica que alienta las reivindicaciones nacionalistas. La reedición de pactos autonómicos, como el de 1992, no cancela esa problemática.

El Estado de las autonomías, en su despliegue en más de dos décadas, ha tenido una dinámica “federalizante” que es reconocida por todas las opiniones solventes, dentro y fuera de España —se puede destacar a ese respecto el balance de Eliseo Aja en su obra *El Estado autonómico*¹—. Tanto es así que el descentralizado y compuesto Estado español no sólo es mencionado a veces como caso singular de desarrollo federal, aunque no sea explícito, sino que se hace referencia a cómo sus Autonomías tienen un nivel de competencias más alto de que el de muchos estados en Estados federales reconocidos como tales, llegando ese nivel a algunos extremos en ciertos casos que aproximan la relación entre Comunidad y Estado a la de las situaciones propias de la confederación (por ejemplo, concierto vasco o régimen foral navarro, en cuestiones fiscales). No obstante todo ello, no cabe ocultar que existen rémoras centralistas, y no sólo atribuibles a la LOAPA del pasado. El que existiera déficit de autogobierno ha sido motivo que ha llevado a las reformas de sus Estatutos de autonomía en las Comunidades que las han hecho o que las están tramitando. En el terreno financiero era claro el desequilibrio entre capacidad de gasto de las Autonomías e incapacidad en cuanto a la gestión fiscal que en buena lógica tendría que ser correlativa a dicha capacidad de gasto, a tenor de las competencias transferidas. Todo ello es lo que, tras lo establecido por el nuevo Estatuto de autonomía de Cataluña, ha sido objeto de debate y luego acuerdo en el nuevo modelo de financiación autonómica, que ahora debe llevarse a la LOFCA. Pero dicho todo eso, la pieza que sigue faltando y que denota una rémora centralista que no se acaba de vencer es la reforma del Senado para que sea verdadera cámara territorial. Y el Senado, si no es un limbo, él como institución está en el limbo, echándose clamorosamente en falta su reforma en ese sentido. Se ha dicho en multitud de ocasiones; los socialistas lo venimos planteando de forma expresa desde los famosos “Acuerdos de Santillana”, pero no se avanza nada en serio respecto a la cuestión. El hecho de que se instaure un nuevo modelo de financiación autonómica acaba siendo un argumento más para acometer la reforma del Senado como cámara territorial a todos los efectos, donde se planteen todos los asuntos relativos a las relaciones de las CCAA con el Estado, siendo aquéllas también Estado, y a las relaciones entre ellas. No basta contar con Conferencias Sectoriales ni con contactos bilaterales².

El caso es que, incluso con más fuerza que antes, se da en determinadas comunidades una fuerte pervivencia de los nacionalismos, a los que el mismo éxito del Estado de las autonomías ha incentivado. Aunque estén o hayan estado en los gobiernos de sus respectivas CCAA, los partidos nacionalistas en Cataluña, Euskadi y Galicia, desempeñan funciones de “nacionalismo de oposición” que desde una posición periférica plantea sus demandas ante el Estado central, las cuales encuentran la doble vía de apurar al máximo las posibilidades del Estado autonómico y delinear a la vez el horizonte de un proyecto independentista al que en muchos casos no se renuncia. Es más, se acentúa. La cuestión se complica a su vez por la retroalimentación de unos nacionalismos sobre otros: a los nacionalismos de oposición se les contraponen el que se puede llamar “nacionalismo de legitimación” del Estado español existente, de marcado carácter españolista, que el PP ha reforzado en los últimos años. Tal confrontación, respecto a la cual la mayoría tiende a infravalorar sus efectos, tiene, por el contrario, consecuencias muy negativas para la consolidación futura del mis-

mo Estado de las autonomías como proyecto con voluntad de permanencia (“pacto a perpetuidad”, como podríamos decir retomando palabras de John Rawls).

La distinción entre “nacionalidades y regiones” que los mismos constituyentes utilizaron para delinear el futuro de la cuestión territorial en España ha quedado sometida a vectores contrapuestos. Por eso podemos hablar de “idas y venidas” de dicha distinción, la cual se compadecía con la intención de solucionar la cuestión territorial pendiente dando paso a la autonomía de las nacionalidades históricas, retomando el hilo de la II República con los casos de Cataluña, Euskadi y Galicia –lo que podía pasar en Andalucía, clave para la extensión del modelo autonómico según la expresión coloquial “café para todos” no se previó–, en situación claramente diferenciada respecto de las demás “regiones” españolas. El caso es que éstas han desarrollado luego su autonomía hasta niveles equiparables de competencias (“viaje” desde el artículo 143 al 151 de la Constitución), pues nadie quiere quedarse atrás en autogobierno, y en ese sentido la distinción constitucional ha perdido relevancia. Eso ha sido corroborado por la introducción de expresiones del tipo “realidad nacional” en Estatutos de autonomía recientemente reformados, como los de Andalucía o Aragón, por ejemplo³. Mas por otra parte, donde partidos de nacionalismo de nuevo cuño o regionalistas han adquirido fuerza, la lógica reivindicativa respecto al Estado central ha sido similar.

A lo dicho se añade que los dos grandes partidos, PSOE y PP han jugado de manera en parte distinta, pero en parte semejante, las bazas de las demandas de autonomismo. Por el lado del PSOE se ha tendido a profundizar en la autonomía, elevando el nivel de autogobierno, afirmando los principios de cohesión y solidaridad en la “España plural” que reconocer las diferencias. Por el del PP, ajeno cuando no contrario al discurso de la “España plural”, se ha usado sutilmente el regionalismo elevado a la categoría de autonomismo presentable, para hacer frente y desactivar hasta donde se pueda las reivindicaciones de los partidos nacionalistas. El juego de confusión es enorme, pues se realiza desde supuestos múltiples y mal explicitados, ocultándose por todos lados tras los eufemismos que cada cual prefiere. El camino hacia el futuro del Estado autonómico se ve así sembrado de piedras de tropiezo de distinto tamaño, lo cual hace que para alguno dicho camino aparezca en el fondo como de difícil tránsito –como lo aprecia J. López-Burniol en *España desde una esquina*⁴ considerando que si no se resuelven las aporías del Estado autonómico en un plazo relativamente breve con propuestas efectivamente federalistas, la unidad en precario del Estado puede verse seriamente afectada por imparables procesos secesionistas: sería la desafección respecto de España ganando concreción política–.

2) FEDERALISMO CON RAZONES POLÍTICAS Y BASES HISTÓRICAS

Espacio, tiempo y símbolos son coordenadas políticas imprescindibles a la hora de abordar la articulación territorial del Estado. Es decir, hay que barajar territorios, historias e identidades en España. Las demandas de autogobierno implican una distribución territorial del poder, la cual, además de por razones democráticas, es imprescindible que se profundice en ella por motivos de

encaje de la pluralidad nacional de España en el Estado que tenemos. En gran parte se ha hecho con lo que la Constitución ha propiciado. Ésta, con menos pretensiones al respecto que la efímera Constitución federalista de la I República, de 1873, no sólo ha tenido un resultado incomparablemente positivo respecto a ésta, sino también un tratamiento de la cuestión territorial que ha ido más lejos que lo que la II República pudo establecer desde su Constitución y los Estatutos de Autonomía que se aprobaron y aplicaron, totalmente (Cataluña) o parcialmente (Euskadi y Galicia).

En cualquier caso, es obligado tener en cuenta políticamente que en los diversos territorios de España la historia pasó y pesa, y llegan hasta nosotros conflictos mal resueltos de los que hemos de hacernos cargo. Tales situaciones se suman a elementos de conformación de la identidad colectiva muy fuertes, como lengua propia, derecho civil específico y otros elementos culturales que prestan solidez a dicha identidad como identidad nacional, en tanto que no se quedan en bagaje de una diferencia solamente étnica, sino que alientan pretensiones de reconocimiento político suficiente en el propio territorio y en relación al Estado. No es cuestión de añorar tiempos pasados, por otra parte sujetos a mitificaciones de signo inverso por un lado y otro –por ejemplo la época de los Austrias–, y tampoco de recusar sin asomo de herencia positiva otros –por ejemplo la monarquía borbónica–, pero cabe reconocer que con los Borbones nos vino en el siglo XVIII el centralismo de una monarquía absoluta que aplastó las diferencias –en Cataluña no hace falta insistir en ello, ya se hace cada 11 de septiembre–, pero con el agravante de que por su debilidad en un imperio ya más que decadente tampoco logró cohesionar suficientemente el Estado de “nueva planta”. La ausencia de revolución burguesa impidió que en España cuajara un concepto de nación abierto a la democracia, que sólo despuntó en la Constitución liberal de 1812, pero que tuvo escasa continuidad por falta de correspondencia con la realidad de la España decimonónica de la Restauración.

Dejando aparcada una profundización más exhaustiva en los vectores que desde la historia llegan hasta nuestro presente, nos encontramos con un Estado autonómico que ha conseguido mucho, pero que aun así es insuficiente. ¡Pesa mucho la historia y los veinticinco últimos años de democracia no resuelven a este respecto todo lo que viene de siglos atrás! De ahí que las reformas de los Estatutos de Autonomía se hagan en los casos recientemente planteados atendiendo a dichas insuficiencias del Estado autonómico, pero haciendo entrar además otros factores políticos, sociales o culturales que apuntan más allá de ajustar la distribución de competencias. En definitiva, qué hacer con España, sin el tremendismo de la visión trágica de Unamuno, pero tampoco con una visión como la de Ortega, que se quedaba en un autonomismo administrativo para la “redención de las provincias”, es cuestión que sigue asomando una y otra vez al orden del día político⁵. Ante ella no hay que rasgarse las vestiduras, sino ver con serenidad por dónde hay que transitar no sólo en el corto, sino también con las miras puestas en el largo plazo.

Retomando una tradición muy presente, aunque por distintos motivos y manifestándose de diferente forma y con variada extensión, en los diferentes territorios de España, hay que seguir inten-

tándolo: hemos de aplicarnos a llevar la descentralización política del Estado de las autonomías a la articulación federal del Estado. Si en cierto sentido hasta puede que las Autonomías “tengan” más que estados federados en otros países, en otro tienen menos y, de todas formas, al Estado en su conjunto le falta una determinación más clara de su distribución territorial del poder, de la relación entre los gobiernos de distinta escala, de delimitación de competencias entre gobierno central y autogobierno de las comunidades, etc.

En la medida en que todo lo señalado no se aclara política y jurídicamente como es necesario, se da alas a la insatisfacción que alimenta los nacionalismos, que se agarran a esa indeterminación que atraviesa el bloque constitucional del ordenamiento legal español (Constitución y Estatutos de autonomía). De ahí que, con esa falta de claridad que a la postre juega a su favor, los nacionalismos se embarquen en el discurso de la autodeterminación y en difundir entre la ciudadanía las presuntas ventajas de la independencia, lo cual es algo que se instala en el imaginario social de ciertos sectores cada vez más amplios como algo plausible. Si eso se deja de ver como propuesta descabellada tiene el camino mucho más despejado el exceso de las pretensiones soberanistas —o las versiones atenuadas de las mismas que se manifiestan a través de simulacros de referendos sobre independencia, como la consulta realizada en Arenys de Munt con apoyo de CiU y ERC⁶-. Éstas pasan a reclamar para sí la lógica de la democracia, puesta al servicio de un proyecto de independencia nacional.

No hace falta suscribir en modo alguno variantes de nacionalismo españolista para recusar con argumentos consistentes los planteamientos soberanistas o rechazar como no pertinente la demanda de autodeterminación. Ahora bien, lo que no vale tampoco es agarrarse dogmáticamente a la “indisoluble unidad de la nación española” y proclamarla como artículo de fe por el hecho de que lo diga la Constitución. No está escrito el futuro, ni el de la Constitución misma, que bien vendría que por fin fuera sometida a algunos cambios absolutamente imprescindibles y que cuanto más tarde se planteen, peor será para acometerlos. Por lo demás, tampoco es solución atenerse a una definición unívoca de nación —a lo cual tiende hasta el mismísimo Tribunal Constitucional, con lo que tal estrechez interpretativa del mismo concepto supone de agravamiento de las dificultades para las salidas jurídicas a los problemas políticos de articulación territorial del Estado español-. De esa forma, contraria además a imparables e imprevisibles derivas semánticas del mismo concepto, se impide que se pueda trabajar política y jurídicamente con fórmulas como la de “nación de naciones”, tan útil para abordar la compleja realidad de España —memorable fue al respecto un lúcido artículo de Josep Ramoneda hace unos años en *El País*: “El estado de las naciones”⁷-, aunque bien es cierto que tampoco todo se soluciona de una tacada hablando de “nación cívica” como concepto para englobar las realidades de diferentes naciones (culturales y) políticas —ésta es una de las tesis de Ramón Máiz en *La frontera interior*-⁸.

Si no se considera aceptable aplicar el principio de autodeterminación en situaciones como las de nuestras “nacionalidades históricas”, tanto por no darse las condiciones para las que ese principio

ha sido pensado, articulado jurídicamente y puesto en práctica, tal punto de vista no es para pasar por alto las demandas que implican profundizar en la autonomía, sino todo lo contrario: se trata de acceder al mayor autogobierno posible. Lo que se obvia es la improductiva y bloqueante confusión entre autodeterminación y autogobierno, considerando que la lógica democrática no conduce necesariamente a la primera, máxime en comunidades nacionales insertas en Estados plenamente democráticos con respuestas a sus demandas y ejercicio del voto en múltiples convocatorias electorales por las que el pueblo –no meramente etnos, sino demos- se determina, pero sí conlleva profundizar en el segundo, el autogobierno, como de manera muy clarividente subraya Miquel Caminal en su libro *El federalismo pluralista*. Claro que el autogobierno supone dar respuestas adecuadas a legítimas exigencias de reconocimiento de la diferencia, de una diferencia cultural, pero no sólo, puesto que además, por diversos motivos, hace operativa desde ella una expectativa de reconocimiento político que no puede soslayarse.

Una política del reconocimiento, como diría Charles Taylor, conlleva una cultura del pacto, lo cual es ínsito a todo planteamiento federalista. La legitimidad democrática que brota del ejercicio de soberanía –explícito al votar en un referendun sobre un Estatuto, por ejemplo, o al aprobarlo en sede parlamentaria; “fluidificado”, y siempre sujeto a la ratificación en el ejercicio explícito, como apunta Habermas, en el debate deliberativo en el ámbito de la opinión pública-, que todo pacto en torno a acuerdos de autogobierno entre diferentes instancias territoriales de un Estado de corte federal, ha de acompañarse del respeto a la norma constitucional en la que se plasma la institucionalización democrática de ese Estado y el ordenamiento jurídico que se deriva de ella en cuanto a su estructura y dinámica. Eso quiere decir que una cultura federal tiene que considerar siempre las dos apoyaturas del Estado democrático de derecho. Es decir, ha de considerar siempre a la vez, en su relación recíproca, el ejercicio de la soberanía popular y el respeto a la norma constitucional que implica el imperio de la ley en las democracias constitucionales. La Constitución debe su legitimidad a la soberanía en que se funda y el despliegue de ésta ha de tener lugar en el marco del ordenamiento legal que del texto constitucional arranca. De tal circularidad hay que hacer un “círculo virtuoso” y no un círculo vicioso, lo cual ha de tenerse presente a la hora de encarar reformas constitucionales para un mejor encaje de la diversidad territorial y del consecuente pluralismo nacional en el marco constitucional del Estado, lo cual supone por su parte la utilización de los resortes legales para ello que el ejercicio de la soberanía con tal objetivo necesita. Igualmente, hacer de esa circularidad un “círculo virtuoso” ha de ser pauta a seguir también por el Tribunal Constitucional que, como en todos los sistemas federales o cuasi-federales, ha de velar por el ajustamiento de la normativa que emana de las diferentes instancias (territoriales y central) a la norma constitucional.

3) ¿QUÉ FEDERALISMO? MODELO PLURALISTA Y COOPERATIVO PARA UN ESTADO PLURINACIONAL

La reinención de una propuesta federalista es obligada en determinadas situaciones. No hay un federalismo canónico que establezca de una vez por todas un modelo universal. Hay *federalismos*

y, aun con un denominador común, cada uno de ellos responde a las circunstancias concretas en que se aplica. Tampoco vale decir que la solución federalista es idónea para Estados, naciones o entidades políticas que se reúnen y mediante un pacto federal dan lugar a una entidad de ámbito superior, un Estado federal en el que se engloban y a cuya instancias legislativa, ejecutiva u judicial transfieren ciertas competencias. Si ese es el caso, por ejemplo, de la federación constituyente de los Estados Unidos de Norteamérica, paradigmática por muchas razones como bien se conoce desde los escritos de Madison, Hamilton y Jay reunidos en *El Federalista*¹², no es el caso de otros procesos que han desembocado en un Estado federal. Caso convertido en típico es el de Bélgica, con una estructura estatal resultante de un proceso de descentralización muy intenso.

Se puede decir que el mismo principio de justicia que lleva a la articulación de libertad e igualdad en la democracia como sistema político es, salvando las distancias de su aplicación a la problemática de la distribución territorial del poder, el que permite subrayar la conexión entre democracia y federalismo. Si no todo Estado democrático tiene por qué ser federal, pues basta que su configuración territorial y su carácter nacional no lo reclamen, sí puede afirmarse que el federalismo bien aplicado es esencialmente democrático. El federalismo implica una profundización de la democracia para lograr un mejor sistema político donde se vean respetados en su integridad los derechos individuales y reconocidos más cabalmente los derechos colectivos. El corolario del principio de justicia al que responde el federalismo democrático —puede hablarse en tal sentido de “federalismo ciudadano”¹³— *es la lealtad federal* que el pacto entre las partes, plasmado en la normativa constitucional por la que aceptan regirse, supone. Como respeto a dicha norma y compromiso de juego limpio en el despliegue de las competencias y en el desempeño de las responsabilidades de cada parte, con exclusión de procedimientos ventajistas u oportunistas que atenten contra el “contrato” federal y su espíritu, dicho pacto es esencial al federalismo.

La historia del federalismo nos muestra un elenco de Estados federales en los que la diversidad territorial, con los consiguientes poderes de cada uno de los territorios, quedaba a su vez enmarcada por una homogeneidad cultural incuestionable. Eso facilita que la construcción y desarrollo federales del Estado se vean acompañadas del surgimiento y arraigo de una fuerte conciencia nacional. Son casos en que el federalismo ha venido a ser ingrediente de la nación misma, conformada en torno al Estado resultante del pacto federal. En ellos cabe concluir que el federalismo ha jugado a favor del nacionalismo, como se puede pensar de EEUU o de la República federal de Alemania, o que el nacionalismo no se ha visto entorpecido, sino todo lo contrario, por un diseño federal del Estado, como puede encontrarse en Argentina, Venezuela, México o Brasil.

Hay otras circunstancias en las que el federalismo tiene que habérselas con la pluralidad nacional, sobre todo cuando coincide en que se quiere dotar de estructura federal a un Estado que se descentraliza políticamente. Es en tales condiciones en las que, con Miquel Caminal, podemos hablar de *federalismo pluralista*, el cual, para más señas, también se puede denominar “federalismo plu-

rinacional”. Tal federalismo, que podemos considerar actualmente novedoso por cuanto no tiene antecedentes históricos, comporta un axioma de carácter negativo: Estado y nación no tienen por qué identificarse, al menos tal como se ha pensado usualmente la nación hasta ahora. Por tanto, estamos hablando de un Estado al que se le pretende dar una estructura federal para que sea apto para una sociedad multinacional, en la que se reconoce explícitamente la multiplicidad de naciones que encierra en su seno. Por ello, el Estado federal tiene que ser pluralista en el sentido –no eludido, sino todo lo contrario–, de “plurinacional”.

La piedra angular de un federalismo pluralista es la manera como conjugue igualdad y diferencias, esto es, igualdad de derechos entre los ciudadanos y diferencias entre los territorios, habida cuenta que el reconocimiento político y jurídico de las diferencias (“hechos diferenciales”) es a la postre para un mejor reconocimiento de los derechos de los individuos, mas de manera tal que esa dinámica de reconocimientos que interactúan no redunde en privilegios de unos o discriminación de otros en la sociedad que asume el “vivir juntos” en el marco de convivencia política de un Estado federal de esas características. Las llamadas “asimetrías”, por tanto, han de ser relativas al reconocimiento de las diferencias territoriales, es decir, nacionales, procurando en todo caso que ello no repercuta negativamente sobre la exigible igualdad de derechos que es fundamental entre quienes se reconocen recíprocamente como ciudadanos. Eso quiere decir que el federalismo pluralista atiende debidamente a las legítimas diferencias, sin transigir con injustificables desigualdades. Cabría llamarlo también “federalismo diferencialista”, en tanto que da cabida a derechos colectivos reconocidos como tales –aquéllos que se reconocen a la colectividad para atender mediante formas de acción positiva a elementos de la identidad nacional que han de ser protegidos–, siempre sin menoscabo de los derechos individuales, a los que hay que considerar prioritarios en su relación con los anteriores. Es sobre este punto sobre el que con razón recae el acento del filósofo canadiense Will Kymlicka¹⁴.

El reconocimiento de la pluralidad, y máxime tratándose de pluralidad nacional, reclama insistir en el contrapunto de la necesaria cooperación y hablar, en consecuencia del federalismo pluralista como federalismo cooperativo en igual medida. Gobiernos y territorios han de colaborar si se quiere mantener la “unidad en la diversidad” que el federalismo pone en juego. La cooperación de las distintas instancias de autogobierno de las comunidades o territorios –naciones, si es el caso– entre sí y con el gobierno e instancias centrales es clave para la solidaridad interterritorial, que es condición para que sea efectiva la solidaridad entre individuos, y para la cohesión de la sociedad dotada de Estado federal plurinacional. Evidentemente, y como bien sabemos, ello requiere un desarrollo legal detallado que establezca con claridad las competencias y responsabilidades de cada cual y los modos pautados de cooperación en todos los casos previsibles. Es en este punto donde se alcanza a ver que no bastan mecanismos discrecionales de coordinación bilateral o multilateral, sino que hacen falta mecanismos jurídicamente establecidos para dicha coordinación y ámbitos donde se aborden las cuestiones en última instancia, claramente ubicados en la arquitectura ins-

titucional. Es el caso del Senado como cámara territorial efectiva, pieza fundamental del ámbito parlamentario, del poder legislativo, en un Estado federal.

Habida cuenta de que un Estado federal capaz de asumir una realidad política plurinacional supone romper el vínculo, hasta ahora entendido tantas veces de manera esencialista, entre Estado y nación –sea en las variantes de nacionalismo orgánico o de nacionalismo étnico más atenuado-, el federalismo pluralista que en tal caso adquiere concreción habrá de ser un federalismo postnacional, del cual podamos decir, tomando la expresión prestada de Habermas, que se sitúa “más allá del Estado nacional”¹⁵. Con todo, como no está claro que sólo de “patriotismo constitucional” viva la conciencia colectiva que ha de sostener la solidaridad y cohesión en función de las cuales ha de trabajar el Estado, y como está comprobado que el sentimiento nacional no es erradicable sin más, lo que procede es ir a un replanteamiento de lo nacional en términos políticos, que trascienda lo étnico relativizándolo para entender lo nacional como comunidad política vinculada a una conciencia republicana. Es eso lo que lleva a hablar del federalismo pluralista como “metanacional”, en este caso utilizando fórmula querida por Edgar Morin¹⁶, lo cual está indicando que la adscripción o autoidentificación nacional no es lo últimamente determinante, aunque no deje de ser relevante. De esa forma es como la pluralidad nacional puede asociarse a una “nación de naciones”, siendo ésta expresión en la que obviamente el término “nación” aparece dicho *muy aristotélicamente* de diversas maneras –donde la “nación de naciones” no hay tampoco por qué entenderla precipitadamente como una “nación cívica” que, en el fondo, no se ha despegado tanto de la nación étnica que suele ser mayoritaria o dominante en muchos Estados, como atinadamente recuerda Ramón Máiz en su ya citada obra-.

Pluralismo y cooperación no sólo valen para la escala nacional. Los principios y prácticas que ponen en juego valen también para el proyecto europeo. La construcción de la UE en la que estamos inmersos requiere una lógica federal, lo cual no quiere decir que haya que pensarla con desembocadura en un macro-estado federal. Estamos en una nueva invención política, que requiere fórmulas diferentes a la del Estado nacional. Ahora bien, si un federalismo pluralista a la escala del Estado supone la relativización de lo nacional, para replantearlo más seriamente con mayor atención a lo que ha de ser un enfoque radicalmente democrático de la nación, a la escala de Europa en su conjunto hay que considerar su dinámica federalizante relativizando lo estatal-nacional, poniendo freno justamente a las tendencias cerradamente nacionalistas que la bloquean. Las distintas escalas del federalismo nos lo muestran así como vía adecuada para conjugar la pluralidad, tanto nacional dentro de un mismo Estado, como estatal en el marco de una organización supraestatal como es la UE.

Después de lo dicho es el momento en el que nos podemos ver tras las huellas de Kant, quien en su día, a finales del siglo XVIII, supo combinar cosmopolitismo y federalismo en su concepción ilustrada de la historia, de la sociedad, del Estado y de las relaciones internacionales¹⁷. Una sociedad

cosmopolita con una razonable visión de la historia como proceso de progreso en el que se inserta –hoy matizamos insistiendo, al menos, que se trata del progreso que se postula y que de ninguna manera está garantizado–, es una sociedad abierta capaz de dotarse de un Estado que responda a la vez a exigencias de hospitalidad respecto al extranjero y a necesidades de cooperación con los otros Estados para salir también en el plano internacional del hobbesiano estado de guerra de todos contra todos. El ideal cosmopolita de una sociedad que aspira a organizarse políticamente sin desconsiderar en su legalidad los principios morales ha de incluir la tendencia eficaz a que su Estado entre en relaciones de cooperación con otros Estados bajo el horizonte de una federación mundial (que el mismo Kant acabó distinguiendo de un Estado mundial). Ciertamente, con las dosis de realismo crítico a que obliga el paso y el peso de la historia, tal concepción kantiana no deja de ser referencia para quienes propugnamos un federalismo pluralista, también y especialmente para España, y estamos embarcados convencidamente en la construcción de la UE, a la vez que insertos en un mundo globalizado que queremos más civilizado.

4) FEDERALISMO E INTERCULTURALIDAD: CIUDADANÍA METANACIONAL EN UNA SOCIEDAD MULTICULTURAL

Cuando nos planteamos profundizar en el Estado de las autonomías para preparar su futuro como Estado federal, tratando de articular mejor su pluralidad, no hemos de olvidar que ésta no es sólo nacional, con lo que ello implica de cultural en tanto que lingüística, jurídica, etc., sino que actualmente tenemos que abordar una pluralidad aún más intensa presente en la sociedad española, sobre todo como consecuencia del tránsito de ésta hacia una sociedad de inmigración¹⁸. La diversidad cultural es hoy en España especialmente acusada, pues en ella conviven personas y comunidades de muy diferentes procedencias geográficas y, por ende, culturales. Es lo que da pie a que hablemos, como en el caso de otros muchos países, de la *pluralidad compleja* de nuestra sociedad. De ésta podemos afirmar que es una sociedad multicultural, apareciendo con el hecho de la multiculturalidad el reto ético y político de lograr un auténtico *diálogo intercultural* que permita avanzar hacia una convivencia verdaderamente democrática entre los culturalmente diferentes. El compromiso de la interculturalidad supone la convicción de que dicho diálogo es necesario y posible, aunque en ciertos casos sea difícil, y de que contamos con presupuestos y podemos generar condiciones desde donde acometerlo, partiendo de la premisa ético-antropológica básica de que es posible llegar a acuerdos en torno a valores comunes sobre los que organizar la convivencia colectiva, reforzar la legitimidad de las instituciones democráticas y asentar las leyes con las que regular los muy diferentes campos de la vida en común.

La diversidad cultural que descubrimos como existente en España, como en otros muchos países, se da, por tanto, en cada uno de sus territorios. Recordar cosa que puede parecer tan obvia es necesario para insistir a continuación en que el hecho de la multiculturalidad afecta a la realidad sociocultural y a las demandas políticas existentes en cada comunidad autónoma y obliga a que el nacionalismo se replantee con nuevos motivos en aquéllas en que la identidad nacional tiene un

peso específico. La misma plurinacionalidad del Estado federal del que venimos hablando para España no debe ser ajena en su enfoque a la mencionada multiculturalidad y a las pretensiones normativas de interculturalidad. El objetivo a la hora de articular una sociedad plural, en la que su pluralidad debe transmutarse en pluralismo ético-políticamente valioso, es doble: hay que conjugar pluralidad nacional y pluralidad cultural, interrelacionando ambas, dado que no hay nación que no sea ya culturalmente heterogénea en su realidad social.

El esfuerzo por esa doble articulación de la pluralidad ha encontrado un campo de trabajo especialmente significativo, cual es el de las políticas lingüísticas en las comunidades autónomas con lengua propia, diferente del castellano. Cataluña, Comunidad Valenciana, Baleares, Euskadi y Galicia son los casos en los que el bilingüismo oficialmente reconocido con la apoyatura del artículo 3 de la Constitución, y llevado ese reconocimiento a los respectivos Estatutos de autonomía, ha conducido a políticas lingüísticas de acordes con esa realidad sociocultural y con los derechos lingüísticos reconocidos a la colectividad, por una parte, y a los individuos, por otra. Si éstos no deben sufrir discriminación alguna por motivos de la lengua que usen, aquélla, la colectividad de la que en cada caso se trate, con lengua propia que en su caso es también “lengua común”, como es común el castellano para toda España, tiene derecho a que el patrimonio cultural que su lengua constituye sea protegido y promocionado. De ahí la razón de ser de las políticas de “normalización lingüística”, respetando siempre los derechos de los hablantes, para lo cual vale como referencia la cuidadosa advertencia del ya citado Kymlicka: el objetivo es la “protección externa” de un bien común (la lengua propia), que no tiene que derivar en imposición abusiva “hacia dentro” de la comunidad, menoscabando derechos individuales¹⁹. Con esa cautela es plenamente legítimo defender esa especie de “federalismo lingüístico” que, desde las políticas lingüísticas y con su legítima base normativa, permite abordar a la vez el reconocimiento de la propia diferencia y la integración de los diferentes en una sociedad que ya no es homogénea. De esa forma, el llamado “federalismo lingüístico” se ofrece como *experimento* de reconocimiento e integración –anticipo de formas federales más logradas para el Estado en su conjunto–, en aras de la inclusión democrática de todos en una sociedad doblemente pluralista²⁰.

A partir del reconocimiento consecuente de la diversidad cultural de una sociedad de pluralidad compleja podemos sacar una conclusión que también es válida como consecuencia de lo que el reconocimiento de la pluralidad nacional ha de suponer en cuanto al concepto de ciudadanía²¹. Una vez rota la ecuación que llevaba a afirmar (ideológicamente) que a cada sociedad corresponde una cultura –y desde ahí se trataba de cohesionar políticamente a tal sociedad presuntamente homogénea, vertiendo tal cultura en los moldes de la identidad nacional–, el camino queda aún más expedito para romper la ecuación (también ideológica) que conduce sostener que a cada nación le corresponde –o ha de corresponderle– un Estado. Si lo primero lleva a entender la ciudadanía de nuevo cuño, por la que hemos de trabajar para ser coherentes con la lógica inclusiva de la democracia, como *ciudadanía intercultural*, de carácter conceptualmente postnacional, también lo

segundo conlleva de suyo desvincular la condición de ciudadanía de la adscripción nacional como lo determinante por excelencia para el reconocimiento y disfrute de los derechos que la condición de ciudadano supone²². A la *ciudadanía intercultural* ha de corresponderle pues, como ya se anticipó páginas atrás, una *ciudadanía metanacional*, tratándose de un doble replanteamiento para que una consecuente radicalización de la democracia liberal, fiel a los acentos participativos de la tradición republicana, se consiga como vía idónea para la mejor convivencia política de una sociedad multicultural en un Estado plurinacional.

No podríamos dar por terminado este breve recorrido por la hoja de ruta diseñada por un federalismo pluralista que también se hace cargo de la urgencia e importancia del diálogo intercultural sin mencionar, aunque sea brevemente, tres cuestiones de fondo que en verdad son fundamentales, diríamos “desfundamentadoramente fundamentales, esto es, *antifundamentalistas*. Nos referimos a la secularización de la soberanía, la desacralización de la nación y la desmitificación del Estado que comporta la apuesta por el federalismo y la interculturalidad aquí defendida.

Sabido es que la soberanía, procediendo del campo religioso-teológico, por vía de secularización de la originaria “soberanía de Dios”, hasta llegar al campo jurídico-político de la soberanía del pueblo que se reconoce como ciudadanía dotada de derechos que legitima el Estado democrático de derecho que ha de salvaguardarlos y donde ha de ejercerlos, no se ha liberado del todo del carácter monológico y de los ribetes míticos que, entre un extremo y otro de su recorrido, mantuvo paradigmáticamente la monarquía absoluta. Aún permanece con sorprendente pero no sostenible vigencia, como si de una supervivencia cultural se tratara, una concepción monolítica, indivisible, esencialista... de la soberanía, que ni se compadece ya con la lógica pluralista y participativa de una democracia de seres humanos que nos reconocemos como sujetos políticos desde nuestra finitud, ni tampoco con la dinámica de unos hechos que, como en las relaciones internacionales y en organizaciones supranacionales cual es la UE, implican cesiones palmarias de soberanía. El federalismo, y más el federalismo pluralista, ha de llevar consigo un replanteamiento que secularice la noción de soberanía hasta el final, no para hacerla improductiva, sino, todo lo contrario, para hacerla productiva, mas para una política laica como la que hoy debemos exigirnos. Por tanto, es hora de superar un concepto de soberanía popular, atribuido a la nación como sujeto hipostasiado que a su vez la transfiere al Estado como sujeto que la ejerce con su poder, para dejar atrás esos trasuntos de la antigua concepción trascendente de la soberanía divina que todavía se pueden detectar, por ejemplo, en cómo la Constitución española habla de la soberanía. Con una reelaboración crítica como la que planteamos desaparecerá algún obstáculo ideológico, y diría que mítico, para transitar en nuestro caso desde el Estado de las autonomías a un Estado consecuentemente federal.

La secularización de la soberanía no puede dejar de ir acompañada de la desacralización de la nación. No descubrimos nada nuevo si recordamos la transferencia con que culturalmente se ha operado para trasladar componentes religiosos del “pueblo elegido” a la nación exaltada. Eso expli-

ca que a los nacionalismos haya ido emparejada una manera muy religiosa, es decir, poco laica, de entender la política misma, asociada a concepciones marcadamente comunitaristas, y por lo mismo excluyentes, de la sociedad, reforzando para ello identidades colectivas fuertes, asfixiantes en muchas ocasiones de la autonomía personal. Una ciudadanía intercultural y un Estado metanacional implican haber procedido antes a una desacralización de la nación: lo sagrado sólo puede ser la dignidad de los individuos y sólo desde ella, afirmada en su absoluta prioridad, cabe hablar de la nación y sus valores. El “todo por la patria” debe quedar relativizado.

El tercer e inexcusable paso de una política laica como la que democracia, federalismo e interculturalidad reclaman es el de la desmitificación del Estado, y no para dejarnos atrapar por otras mitificaciones igualmente destructivas, como la del mercado –no es cuestión de salir de los brazos de Leviatán para caer en los de Moloch-, sino para poner el estado en el lugar ético-político que debe ocupar en el entramado de las instituciones de las que nos servimos los humanos en las sociedades complejas de un mundo globalizado. Un Estado no mitificado puede ser afirmado como un Estado necesario, mas sujeto a las condiciones que efectivamente lo legitiman como social y democrático de derecho, pero desde luego no inmutable o con zonas intocables declaradas tabú. El futuro del Estado depende de la acertada transformación del Estado y de eso debemos ser muy conscientes en España sabiendo que buena parte del acierto estriba en que lo transformemos en una dirección netamente federal. ¿Llegaremos a tiempo? ¿O resultará, como a veces deja entrever el tan mencionado Kymlicka, que el federalismo, que tanpoco es panacea universal, a veces llega tarde para lograr encajes ya muy dificultosos de naciones diversas den un mismo Estado?²³ Son interrogantes que apremian, sin duda, para ciertas reformas constitucionales que para el Estado español se perfilan desde hace tiempo como imprescindibles. En la medida en que se pueden vislumbrar como posibles cabe decir, ahuyentando temores de ser ingenuos²⁴, con Enric Juliana en las páginas finales de su libro *La deriva de España*, que hoy vemos más cerca el federalismo, “un federalismo realmente operativo, no una prédica moral”, y ello como “solución inteligente al desgaste y a la oxidación del juego de astucias que hace más de treinta años puso en pie el denominado Estado de las autonomías”²⁵.

5) EL PSOE Y LA CULTURA FEDERAL

Tras el análisis realizado hasta aquí, una de las preguntas cruciales respecto a ese federalismo pluralista que queremos que sea operativo es: ¿quién lo puede promover para tratar de convencer a la ciudadanía española de que ese es el camino transitable para una España plural? Hay razones para pensar que el PSOE, con el PSC –dicho desde Cataluña, PSC con el PSOE-, es, como sujeto colectivo, uno de los protagonistas para llevar a cabo tal empresa. Por su trayectoria histórica, por su implantación territorial, por su capacidad de articulación de la pluralidad de España en su propio seno, por su papel en el desarrollo hasta ahora del Estado de las autonomías –hagamos balance sobre la marcha del papel de los socialistas en gobiernos y en la oposición en Cataluña, País Vasco, Galicia, Baleares..., y el singular caso de Andalucía a ese respecto desde el referendum

del 28 de febrero de 1980, cuando el PSOE apostó allí decididamente por una autonomía plena por la vía del artículo 151 de la Constitución. El PSOE, además, y como bien sabemos todos, es un Partido con una estructura federal que, de suyo, tendría que favorecer el trabajo político a favor del federalismo que España necesita.

No obstante, cuestión que merece una reflexión pausada es por qué siendo el PSOE un partido federal, que ha acomodado su estructura además a la distribución territorial del poder del Estado de las autonomías, arrastra sin embargo un notable déficit de federalismo en su proyecto explícito y en su práctica política. Hay quien puede decir que la posición del PSOE al respecto quedó fijado con los famosos Acuerdos de Santillana de hace unos años respecto a criterios para las reformas estatutarias de las comunidades y a la necesidad de reforma del Senado. Puede responderse que, salvo la clamorosa cuestión pendiente del Senado, que espera a que le llegue la hora de una reforma en serio, lo demás quedó pronto rebasado por la dinámica de los hechos, por las reformas de Estatutos que luego se han realizado, por el nuevo modelo de financiación que tras larga y complicada negociación se ha logrado, etc. En todo caso, aquellos Acuerdos pueden valorarse como lo que entonces fueron, un pacto interno entre barones del PSOE de carácter programático, pero no un planteamiento político que tuviera detrás una elaboración teórica consistente. Y ello es así a pesar de las continuas, pero a decir verdad poco desarrolladas referencias al federalismo, en los documentos congresuales del Partido Socialista.

Habiendo sido la evolución de los planteamientos territoriales del PSOE algo más pegado a los hechos, a base de respuestas a las coyunturas que se iban presentando, que un despliegue en el tiempo de un planteamiento político claramente expuesto y reflexionado a partir de la Constitución misma, por una parte, y de los enfoques federalistas presentes en el campo de la reflexión política, por otra, no hay que sorprenderse de que la penuria teórica al respecto haya facilitado derivas o estancamientos que en esta cuestión son difíciles de superar. Aparte del hecho de que el Partido como tal se haya visto arrojado a una territorialización excesiva de su organización y estructuras internas de poder, hasta acabar pareciendo más algo de tipo confederal que propiamente federal, la penuria ideológica aneja a evolucionar de esa forma ha conllevado que el socialismo español por una parte se haya visto atrapado a veces en notorias falsas ilusiones respecto a los nacionalismos y a que, por otra, no se haya hecho nada serio para vencer una fuerte contaminación producida por un nacionalismo españolista no abandonado por algunos sectores. Lo primero tiene que ver con cierta esperanza ingenua de que los partidos nacionalistas se avinieran con relativa facilidad a planteamientos autonomistas más manejables, lo cual es evidente que no ha sido el caso; es más, puede decirse que el éxito del Estado de las autonomías ha incentivado los nacionalismos, haciendo que éstos, conseguidas determinadas cotas de autogobierno en sus comunidades respectivas, eleven el listón de sus reivindicaciones de manera indefinida realimentando en sí mismos una especie de interminable “insatisfacción crónica”. Es lo que hace temer a muchos que de esa forma, al no cerrarse la arquitectura misma del Estado autonómico, éste pueda derivar no ya hacia desarrollos

federalistas, sino hacia una situación confederal, a base de presiones sobre el Estado para arrancar sucesivamente nuevas competencias, lo cual acabaría al final poniendo en bandeja procesos de secesión: la independencia es horizonte irrenunciable de la mayor parte de los nacionalismos realmente existentes.

Mas por el otro lado, al no abordarse la cuestión de la estructura del Estado español para el futuro de una manera refleja, se permanece con frecuencia atrapado a la defensiva, ante desarrollos que se temen imprevisibles en el mismo Estado autonómico, en un nacionalismo españolista de fuerte arraigo. Ocurre además que en gentes de izquierda ese nacionalismo suele operar desde prejuicios normalmente inconscientes, o no suficientemente conscientes, verificándose que es, como en algún momento ha señalado el sociólogo Manuel Castells, ingrediente fundamental de una mayoritaria “identidad colectiva de legitimación” muy asentada que funciona en la dialéctica entre lo colectivo y lo individual como creencia tan obvia que ni se pasa por la cabeza cuestionarla²⁶. Diríamos, volviendo en este punto a Ortega –que por su parte no dejaba de ser un nacionalista español–, que en la “creencia” nacionalista se está y, cuestionándola, hay que ir a la “idea” federalista” que necesitamos para la convivencia en la España plural.

Si democracia y federalismo pueden entenderse correlacionados, otro tanto cabe afirmar de socialismo y federalismo –aunque hay que hacer un inciso para evitar malentendidos que alguien pudiera incubar quedándose varado por alguna suerte de fijación en el federalismo que acompañó a la perversión del socialismo en que acabó el “socialismo realmente existente” de la URSS-. La izquierda, en sus sectores más lúcidos, ha abogado por la idea federalista allí donde ha sido pertinente, y en España al menos desde Pi i Margall, quien en su obra *Las nacionalidades* consideraba la federación la idea más viva de su siglo, capaz de articular el Estado sin disolver las naciones, pero con nuevas relaciones de poder, lo que para un proudhoniano como él era condición que no podía faltar²⁷. La idea de solidaridad, que cabe reconocer como nervio de todo proyecto socialista, es a su vez, en clave de articulación de la diversidad de territorios, nervio también de todo planteamiento federalista. Pero en nuestro caso hay más: dada la pluralidad nacional de España, o el proyecto socialista para nuestro país es federalista, o quedará cojo y a la postre caerá tropezando con la tozuda realidad. En España los socialistas hemos de ser federalistas si queremos alentar y llevar a la práctica un proyecto de futuro para el largo plazo. De eso tendríamos que estar tan convencidos como, por ejemplo, de que no hay proyecto viable de transformación social solidaria si no es bajo las claves de un desarrollo sostenible.

La conjunción entre socialismo y federalismo ha sido especialmente elaborada por el PSC –el texto de Miquel Iceta “Catalanisme, federalisme i justícia social”, de 2005, en pleno proceso de elaboración del Estatut ahora ya vigente, es una referencia a ese respecto²⁸. Pero no debe ser algo exclusivo sólo de los socialistas catalanes, si queremos que sea proyecto para España en su conjunto. Dicho eso, el catalanismo federalista del PSC ofrece apoyaturas suficientes para pensar cómo

superar unos nacionalismos que dejados a sí mismos y sin otra alternativa acaban confrontándose. Las pretensiones nacionalistas son en último término excluyentes y no pueden sino terminar chocando unas contra otras en el seno del mismo Estado –tanto entre nacionalismos “periféricos” como entre cada uno de éstos y el nacionalismo españolista-. Desde ellas, la cohesión de éste y la solidaridad territorial y social que a su través pueda vehicularse serán siempre provisionales. Mas por otra parte los nacionalismos son un dato de la realidad y las naciones una parte de la misma que no se va a disolver, ni hay por qué pretenderlo. La tarea entonces es doble: como interactuar con los nacionalismos y cómo encauzar políticamente de manera no nacionalista todo lo que legítimamente suponen las identidades nacionales. Es para ambas cosas para lo que hay que ofrecer a la ciudadanía una propuesta consistente de federalismo pluralista. Sin ella no hay manera de aparecer ante los nacionalistas como interlocutores sólidos y solventes, para hacerse cargo de lo que plantean y suponen sin vernos obligados a jugar en su terreno; y sin ella tampoco hay forma de bajar exitosamente unas realidades nacionales tan diversas como ineliminables.

El federalismo se perfila, pues, como el imprescindible camino para un tratamiento idóneo de la pluralidad nacional, y no sólo entre territorios diferentes, sino también dentro de un mismo territorio con fuerte presencia de un sentimiento nacional, pero no excluyente con otras formas de pertenencia que pesan en las construcciones identitarias de individuos y colectividades, incluyendo el solapamiento de pertenencias en que se sitúa quien habla de “nación de naciones”. Quizá para el tan necesario aprendizaje colectivo acerca de cómo bajar adecuadamente la pluralidad nacional siga siendo una buena idea la de “interdependencia” que hace años puso en boga Rubert de Ventós, contrapuesta entonces a la más simple, pero más problemática en realidad, de una inviable “independencia”²⁹. Creo que hay que trabajar más con esa idea de “interdependencia” venciendo el escepticismo que dejaba ver el socialista federalista Pasqual Maragall cuando prologaba esas páginas del filósofo catalán diciendo que “el federalismo y todas las políticas basadas en la confianza lo tienen difícil”³⁰. Y no deja de llevar razón, pero podemos seguir coincidiendo con él en que en el caso catalán y en el caso español lo difícil es necesario.

Parte de la dificultad, dentro del mismo campo socialista, radica en conjugar visiones diferentes de cómo articular la compleja realidad política española. Siguiendo con la imagen de López-Burniol, podemos decir que la cuestión estriba en cómo dibujar el cuadro de la distribución territorial del poder en la España plural cuando ésta se ve desde distintas esquinas. A ese respecto cabe reconocer que el punto de vista catalán se las tiene que ver con un contrapunto andaluz, por ejemplo –y sin que dejen de ser otras referencias que no pueden faltar lo que se dé en Euskadi o la relación con Baleares o la Comunidad Valenciana, también por ejemplo-. Recordemos de camino que en algunos momentos se ha explicitado esa necesidad de contrabalanceo entre Cataluña y Andalucía como puntos diversos que abren a una España diferente de la que sólo se ha pensado desde la centralidad de Madrid capital. Uno de ellos se plasmó en su día en los contactos –aunque efímeros contactos- entre los entonces President de la Generalitat, Maragall, y Presidente de la Junta

de Andalucía, Manuel Chaves. No dio aquello mucho de sí, pero daba cuerpo a algo que ronda siempre: la posibilidad de intensificar una relación “federalizante” entre autonomías que pudiera pensarse predisuestas por los vínculos humanos, los que suponen tantos andaluces emigrados a Cataluña y perfectamente integrados en ella y el aprecio hacia lo catalán en Andalucía. Luego el hecho de un President como Montilla, de origen andaluz, al frente de la Generalitat dio pie a algunos a pensar que ese contrabalanceo encontraría en él un nuevo pivote, pero no es el caso que los detalles biográficos sean potentes argumentos políticos. El de Montilla es desempeñar su función al frente de la Generalitat y desplegando las posibilidades del nuevo Estatut, por más que de reojo vuelva a mirar a una Andalucía cuyo recuerdo guarda en su retina. Lo importante es que tras todos esos avatares políticos y biográficos hay una cuestión que aparece con nitidez en ese juego de puntos y contrapuntos que Cataluña y Andalucía recíprocamente se ofrecen. La cuestión viene dada por dos puntos de vista explicitados que habrá que conjugar. Uno de ellos, repetido hasta la saciedad en Andalucía al hilo de la reforma y referendun de su nuevo Estatuto, es “no más que nadie, pero no menos que nadie”. El otro es el que formula Iceta, por ejemplo, cuando dice que hay que retomar la distinción constitucional entre nacionalidades y regiones si se quiere trabajar en firme para la articulación territorial de la España plural³¹. Es decir, queda abierta la cuestión de cómo avanzar en el reconocimiento de las diferencias sin que eso se traduzca en privilegios, o en la percepción de que los hay. Hay está la clave del diálogo que es necesario llevar adelante para asegurarnos el futuro de un Estado capaz de mantener la unidad en la diversidad.

En el diálogo democrático, de efectiva práctica deliberativa, que en España necesitamos mantener para avanzar hacia un Estado federal pluralista, entre otras cosas reformando la Constitución en el momento en que haya condiciones para ello, la tarea fundamental es convencer para lo posible, es decir, para ese futuro federal del Estado de las Autonomías. Hoy por hoy no existe ese convencimiento como punto de vista mayoritario en España, por más que en Cataluña tenga ya un eco más que notable. Eso no quita, sino todo lo contrario, que desde el PSOE asumamos esa tarea de convencer de nuestra propuesta federalista –suponiendo que logremos ahormarla suficientemente, como debe ser– como algo necesario y urgente. Si de la Unión Europea se ha dicho que es un “imposible necesario”³² –y no sólo por Europa y los países europeos, sino también por lo que puede aportar a un mundo globalizado, pero atravesado por múltiples escisiones que lo hacen muy complejo para la gobernanza multilateral que debe abrirse camino–, de la articulación federal de España podemos decir lo mismo. Pero afirmándolo, tras despejar los interrogantes con los que iniciamos esta reflexión.

NOTES

¹ El Aja, *El Estado autonómico. Federalismo y hechos diferenciales*, Alianza, Madrid, 2003 (2ª), especialmente cap. 3.

² Puede verse J.A. Pérez Tapias, “Reformar en serio”, *EL SIGLO*, 815 (4.01.09), donde abordo la cuestión enlazando con un brillante artículo de Francisco Caamaño, “Treinta años...y ni uno más”, referido a la impositible reforma del Senado, publicado en el diario *El País* antes de ser ministro de Justicia.

³ Ofrezco una reflexión al respecto en el artículo “El Estatuto de Autonomía y nuestras realidades nacionales”, recogido en la compilación J.A. Pérez Tapias, *Argumentos contra la antipolítica*, Ed. Universidad de Granada, 2008, pp. 101-105.

⁴ J.J. López Burniol, *España desde una esquina. Federalismo o autodeterminación*, La Esfera de los Libros, Madrid, 2008.

⁵ Puede verse J. Ortega y Gasset, “La redención de las provincias y la decencia nacional”, en *Obras Completas*, t. IV, Taurus-Santillana, Madrid, 2004, pp. 671-775. En ese mismo volumen se encuentra su discurso en el Congreso de los Diputados, en las Cortes Constituyentes de la República en 1931, sobre “Federalismo y autonomismo” (pp. 831-836). Sus intervenciones en los debates parlamentarios sobre el Estatuto de Cataluña las encontramos en las *Obras completas*, t. V, pp. 28 ss. Y 54 ss.

⁶ Entre lo escrito sobre ella, una interesante reflexión crítica es la ofrecida por J. Arregi en su artículo “El juego de la independencia” (*El Periódico de Catalunya*, 17.09.09)

⁷ Cf. *El País*, 5.02.04

⁸ R. Máiz, *La frontera interior. El lugar de la nación en la teoría de la democracia y el federalismo*, Ed. Tres Fronteras, Murcia, 2008.

⁹ M. Caminal, *El federalismo pluralista. Del federalismo nacional al federalismo plurinacional*, Paidós, Barcelona, 2002.

¹⁰ Cf. Ch. Taylor, *El multiculturalismo y la política del reconocimiento* [1992], FCE, México, 1993.

¹¹ Espigando entre lo que se va escribiendo al hilo de la espera a que el Tribunal Constitucional se pronuncie acerca de los recursos interpuestos por el PP contra el nuevo Estatuto de Autonomía de Cataluña, resultan especialmente esclarecedores los artículos de Josep Ramoneda, “La penúltima oportunidad” (*El País*, 7.09.09), y de Salvador Milà, “El Estatuto también es Constitución” (*El País*, 18.09.09).

¹² Véase la recopilación de textos llevada a cabo por I. Sánchez-Cuenca y P. Lledó, *Artículos federalistas y antifederalistas. El debate sobre la Constitución americana*, FCE, Aianza, Madrid, 2002.

¹³ Cf. Joan Galcerán y Leonardo Urrutia, *Federalismo ciudadano. Una propuesta socialista para la convivencia*, El Viejo Topo/Fundación Campalans, Barcelona, 2007.

¹⁴ Puede verse W. Kymlicka, *La política vernácula. Nacionalismo, multiculturalismo y ciudadanía* [2001], Paidós, Barcelona, 2003, especialmente pp. 129 ss.

¹⁵ Cf. J. Habermas, *Más allá del Estado nacional* [1995], Madrid, Trotta, 1997.

¹⁶ Puede verse E. Morin, *Pensar Europa* [1987], Gedisa, Barcelona, 1994.

- ¹⁷ Cf. I. Kant, *Ideas para una historia universal en clave cosmopolita* [1784], Tecnos, Madrid, 1987.
- ¹⁸ Un anticipo de esta reflexión se encuentra en el artículo “Interculturalidad y federalismo”, recogido en J.A. Pérez Tapias, *Argumentos contra la antipolítica*, ob. cit., pp. 129-131.
- ¹⁹ Cf. W. Kymlicka, *Ciudadanía multicultural. Una teoría liberal de los derechos de las minorías* [1995], Paidós, Barcelona, 1996, pp. 58 ss.
- ²⁰ Un resumen sobre la aplicación del “federalismo lingüístico” a nuestra realidad de España en J.A. Pérez Tapias, “España polifónica: federalismo lingüístico”, *EL SIGLO*, nº 827 (23.03.09).
- ²¹ Puede verse F. Requejo, “Pluralismo, democracia y federalismo. Una revisión de la ciudadanía democrática en estados plurinacionales”. *Revista Internacional de Filosofía Política*, 7 (1996), pp. 93-120.
- ²² Sobre esta cuestión, J.A. Pérez Tapias, *Del bienestar a la justicia. Aportaciones para una ciudadanía intercultural*, Madrid, Trotta, 2007, especialmente cap. 4.
- ²³ Cf. W. Kymlicka, “Federalismo, nacionalismo y multiculturalismo”, *Revista Internacional de Filosofía política*, 7 (1996), pp. 20-54.
- ²⁴ Cf. M. Iceta, “¿Es el federalismo cosa de ingenuos”, *El País* ((6.12.04)
- ²⁵ E. Juliana, *La deriva de España*, RBA, Barcelona, 2009, p. 245.
- ²⁶ Cf. M. Castells, *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Vol. 2: El poder de la identidad*, Alianza, Madrid, 1997.
- ²⁷ Cf. F. Pi y Margall, *Federalismo y república* (edición de Antonio Santamaría), El Viejo Topo /Fundación Campalans, Barcelona, 2006, p. 151.
- ²⁸ Cf. M. Iceta, *Catalanisme federalista*, frcLlibres, Barcelona, 2007, pp. 58-75.
- ²⁹ Cf. X. Rubert de Ventós, *De la identidad a la independencia: la nueva transición*, Anagrama, Barcelona, 1999 pp. 148 ss.
- ³⁰ Cf. *Ib.*, p. 22.
- ³¹ Cf. M. Iceta, *ob. cit.*, p. 38.
- ³² Cf. E. Balibar, *Nosotros, ¿ciudadanos de Europa? Las fronteras, el Estado, el pueblo* [2001], Tecnos, Madrid, 2003, p. 13.

ELS I LES PONENTS

MILA ARCARONS I OFERIL

<http://milaarcarons.blogspot.com>

Va néixer a Sant Vicenç de Torelló (Osona) l'any 1962. Viu a Vilanova i la Geltrú.

Llicenciada en geografia i història. Diplomada en treball social i diplomada en funció gerencial a les administracions públiques per Esade. Màster en gestió cultural i un potsgrau en govern local a la Universitat de Barcelona. Va ser coordinadora de Cultura i Joventut a l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú (1986-1992). Va ser cap de Cultura i adjunta a la gerència del Consell Comarcal del Garraf (1992-1999). Va ser Cap del Gabinet de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú del 1999 fins el 2006.

En l'actualitat es Diputada al Parlament de Catalunya per la circumscripció de Barcelona i Regidora a l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú.

MERITXELL BATET I LAMAÑA

<http://meritxellbatet.blogspot.com/>

Nascuda el 1973 a Barcelona.

Llicenciada en Dret per la Universitat Pompeu Fabra. Cursos de Doctorat en Dret Públic. Postgrau de Dret Immobiliari i Urbanístic a l'IDEC. Directora de la Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals del 2001 al 2004 i professora de Dret Constitucional a la Universitat Pompeu Fabra.

És diputada al Congrés per Barcelona i portaveu socialista en la Comissió d'Administracions Públiques.

TONI COMÍN OLIVERES

<http://tcomin.blogspot.com/>

Va néixer a Barcelona l'any 1971.

Llicenciat en filosofia i ciències polítiques per la Universitat Autònoma de Barcelona. És

professor de ciències socials a ESADE (Universitat Ramon Llull). És membre de la Fundació Alfonso Comín i del Centre d'Estudis Cristianisme i Justícia. Col·labora periòdicament a la revista El Ciervo i al diari El Mundo-Catalunya. És autor de diversos llibres i ha participat en diverses publicacions, com ara *La igualdad, una meta pendiente* (1999), *La mundialización: aspectos políticos*, a *¿Mundialización o conquista?* (1999), *Los cambios son posibles* (2002) i *Globalizar la política para democratizar la economía*, a *Mundo global, justicia parcial* (2003). Diputat al Parlament de Catalunya per la circumscripció de Barcelona.

JOSÉ ANTONIO PÉREZ TAPIAS

<http://argumentosptapias.blogspot.com/>

Nascut el 3 de juny de 1955 a Sevilla.

Doctor en Filosofia. Llicenciat en Filosofia i Lletres. Llicenciat en Teologia. Professor titular de la Universitat de Granada. Va ser Delegat de Cultura de la Junta de Andalusia a Granada (2004-2006). Membre de la Coordinadora Federal de la Corriente de Opinión Izquierda Socialista. Ha publicat entre d'altres: *Filosofía y crítica de la Cultura* (Trotta, Madrid 1996); *Internautas y náufragos* (Trotta, Madrid 2003); *El riesgo de opinar. Apuestas por la izquierda* (2006); *Del bienestar a la justicia. Aportaciones para una ciudadanía intercultural* (Trotta, Madrid 2007). És diputat al Congrés per Granada.

Aquests textos van ser presentats a la sessió Debats VNG-I que va tenir lloc al Foment Vilanoví el 19 de setembre de 2009.

Coordinació i disseny de la portada: Eva Bolaño

Correcció: Josep Ramon Fuentes

DEBATS VNG-I